

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası, 1945-1960

Ali BAŞARAN¹

Received: May 21, 2022

Reviewed: July 12, 2022

Accepted: July 14, 2022

Öz

Bu çalışmanın amacı 1945-1960 yılları arasında SSCB yöneticilerinin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda arşiv belgeleri, fotoğraflar, haritalar, videolar ve Türkçe, Rusça, İngilizce eserlerden veriler toplanmıştır. SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının değişiminin başta gelen nedenin II. Dünya Savaşından SSCB'nin muzaffer olarak çıkması olduğu hipotezi verilerle sınanmıştır. Muzaffer SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını Türkiye'den talepleri ve SSCB-Batı mücadelesinin etkilediği tespit edilmiştir. SSCB ile Batı arasında İran, Yunanistan, Irak, Suriye'deki rekabetin seyrine bağlı olarak SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının tatbikinde anılan ülkelerden istifade etme durumu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak SSCB'nin talepleri sonrası T.C. yöneticileri Türkiye'yi Batı safına yönlendirmiştir. SSCB'nin taleplerinden vazgeçmesine karşın Türkiye Batı safında yer almayı sürdürmüştür. Bu nedenlerle SSCB'nin Türkiye ve diğer ülkelerdeki Kürtlerden Türkiye ve Batı aleyhine yararlanmaya çabaladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Türkiye Kürtleri, SSCB'nin talepleri, Piedmont kaidesi

Recommended citation:

Başaran, A. (2022). SSCB'nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası, 1945-1960. *International Journal of Kurdish Studies* 8 (2), 191-226, DOI:<https://doi.org/10.21600/ijoks.1119502>

¹Assoc.Prof.Dr. Karabuk University, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1870-2495>, alibasaran3@gmail.com

USSR's Policy Towards the Kurds of Türkiye, 1945-1960

Abstract

This study aims to determine the policy of the USSR toward the Kurds of Türkiye between the years 1945-1960. For this purpose, data were collected from archival documents, photographs, maps, videos, and Turkish, Russian, and English works. The study tests the hypothesis that the main reason for the change in the USSR's policy towards the Kurds of Türkiye was the victorious emergence of the USSR from World War II. It has been determined that the demands of the victorious USSR from Türkiye and the USSR-West struggle influenced the policy of the USSR towards the Kurds of Türkiye. Depending on the course of the rivalry between the USSR and the West in Iran, Greece, Iraq and Syria, the situation of benefiting from the countries has emerged in implementing the USSR's policy towards the Kurds of Türkiye. As a result, after the demands of the USSR, the rulers of the Republic of Türkiye directed the country toward the West. Despite the USSR's renunciation of the demands, the rulers of the Republic of Türkiye continued to remain in the Western camp. For these reasons, it has been determined that the USSR tried to take advantage of the Kurds in Türkiye and other countries against Türkiye and the West.

Keywords: the USSR, the Kurds of Türkiye, the demands of the USSR, Piedmont Principle

Giriş

1945-1960 arası SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının şekillenmesine tesir eden iki ana etkenden ilki II. Dünya Savaşı'nın son yılında SSCB'nin Türkiye'den talepleri diğeri, II. Dünya Savaşının muzaffer ülkeleri arasındaki güvensizliğin zamanla Soğuk Savaş olarak adlandırılacak vetireye dönüşmesidir. Soğuk Savaş'ın Kürtlere tesirine dair konfigürasyon yazılı, görüntülü yayınlarda sıkça tekrarlanmaktadır. Bu konfigürasyonu Adnan Çelik'in makalesi örneğinde çözümlene önerisinde² fayda vardır.³

“Üç Dünya arasında dört parçaya bölünen Kürdistan'daki direniş hareketleri de böylesi zorlu bir denge içerisinde yol almaya çalışan bir konum içindeydi. Reel-politik gündemini Birinci Dünya ile İkinci Dünya arasındaki çelişkiye, kurtuluş teolojisini Üçüncü Dünya'nın gelecek ufkuna bağlayan Kürt ulusal hareketleri, 1950'lerin başından 1980'lerin başına kadarki sürede bu üç dünya arasında mekik dokuyacak ve kendi kurtuluş özlemlerine derman arayacaktı. Birinci Dünya'ya dair umutları 1955'teki Bağdat Paketi ve 1975'teki Cezayir Anlaşması ile ulus-devletler

² “Yapısökümü denemesi” anlamında kullanılmıştır.

³ “... Cornell, yapısökümün zorunlu olarak ötekilerle etik bir ilişkiyi varsaydığını iddia eder; yapısöküm bizden, sadece ötekileri öteki olarak tanımamızı/kabul etmemizi değil, fakat ayrıca onlara ve onların perspektiflerine de açık olmamızı ister. Böylece, yapısöküm, hem kendi inançlarımızı sorgulamamız hem de ötekilerin bakış açılarını ve durumunu anlamamız anlamında, etik bir zorlayıcılık/buyruk içerir. ...” (Balkin, 2004: 325-326).
<https://youtu.be/SGbt6r7Dzf0?t=261> “Jacques Derrida'nın yapısöküm kavramı ne anlama geliyor?” erişim 17 Mart 2022. https://youtu.be/Xg_DF6TxYp0 “Jacques Derrida ve Yapısökümü” erişim 17 Mart 2022.

altında kalan Kürtlerin; İkinci Dünya'ya dair sempatipleri birçok defa büyük hayal kırıklıkları yaşamalarına rağmen Berlin Duvarı'nın yıkılışına ve hatta SSCB'nin dağılışına kadar sürdü. ...” (Çelik, 2022: 58).

Adnan Çelik, “Üç Dünya ...” ile Batı Bloğu, Doğu Bloğu ve Üçüncü Dünyayı kastettiğini belirtmektedir. “... dört parçaya bölünen Kürdistan'daki ...” ifadesiyle İran, Irak, Suriye ve Türkiye'de Kürtlerin yaşadıkları toprakları ifade etmektedir. Kürtlerin 4 parçaya bölünmesi Osmanlı devleti iradesi dışında gerçekleşmiştir. Bölünmeye bazı Kürtler de destek vermiştir. Kürtlerin bölünmüşlüğü Kürtleri zayıflatmış, yaşadıkları toprakları yöneten devletlerin politikalarından daha fazla etkilenmelerine sebep olmuştur.⁴

Adnan Çelik'in “... Kürdistan'daki...” ifadesinin coğrafi sınırları belirsizdir. Kürtçülerin büyük birleşik Kürdistan için birleştirilmesi öngörülen toprakların sınırının belirsizliğinden mütevellit Kürdistan adeta Turan⁵ gibi ya da vaat edilmiş topraklardaki büyük İsrail gibi büyük ve belirsiz bir ülkeye sanki lebensraum'a dönüşmüş, her türlü iddia ve eylemin meşru zeminine tekabül ettirilmiştir. Adnan Çelik'in “... direniş hareketleri ...” ifadesi aşikâr değildir. Hangi hareketleri direniş hareketleri içinde görmektedir. Uluslararası hukuktaki “ulusal kurtuluş hareketi”⁶ni mi kastettiği belirgin değildir. “Direniş hareketleri” hangileridir? “Direniş hareketleri” ile Teline Ter Minassian'ın “azınlık⁷ eylemcileri” aynıysa, Teline Ter Minassian “azınlık eylemcileri”ni Yakın Doğu'da komünizmin ayrılıkçı ajanları olarak teşhis etmiştir (Forestier-Peyrat, 2019: 48). “... Kürt ulusal hareketleri ... ” ile “... direniş hareketleri ...” aynı mıdır? “... kurtuluş özlemi ...” ile kastedilen nedir?

Adnan Çelik'in sayfa 59'daki “... Kürtlerin sömürge Kürdistan'ı özgürleştirme programlarının ...” ifadesinde I. Dünya Savaşı sonrası Arapların, Türklerin, Kürtlerin tabi olduğu devletleri, zaman ayırt etmeden T.C.'yi de zımnen sömürgeci kapsamına dahil etmektedir. Kürdistan adı önüne eklenen sömürge sıfatı ile uluslararası hukuktaki sömürge terimini mukayese etmek gerekir.⁸ Piko-

⁴ Bu parçalanma süreci ve sonrasında hem Türkler hem de Kürtler olumsuz etkilenmiştir. BBİ, Üçüncü Fransa Cumhuriyeti ve SSCB'nin Kürtleri T.C.'ye karşı harekete geçirmesi ya da olasılığı Türklere ve Kürtlere olumsuz aksetmiştir.

⁵ Ziya Gökalp'in dizeleri “Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e ne Türkistan / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan”.

⁶ Uluslararası hukuk açısından bkz. (Pazarıcı, 2003: 348-349).

⁷ Türkiye'de azınlıklar Lozan Sulh Muahedenamesi Fasil III Akalliyetlerin (Ekalliyetlerin) himayesi (md. 37-45) başlığında belirtilmiştir. Kürtler azınlık olarak kabul edilmemiştir.

⁸ Uluslararası hukuka göre sömürge, self-determinasyon için bkz. (Pazarıcı, 2003: 142-143). “... Sömürge rejimi altında bir topluluk oluşturmanın uygulanan uluslararası hukuka göre ölçütü ise, ana ülke ile sömürge ülkesi arasında ayırım gözetici bir statünün varlığı olmaktadır. ...” (Pazarıcı, 1989: 11). Self determinasyon hakkı için bkz.

Sazanov'un razı olduğu harita Osmanlı ülkesinde yaşayan milletleri Türkleri, Kürtleri, Arapları, Ermenileri müstemleke hukukuna⁹ tabi tutmayı hedeflemiştir. Adnan Çelik'in sayfa 78'deki "... Vanly, Kürtlerin Birleşmiş Milletler'in sömürgecilğe karşı çözümünü desteklediğini söylüyordu fakat Vanly'e göre Kürt mücadelesinin durumu daha da zordu, "öyle ki Kürdistan sömürge olarak tanınmanın avantajına bile sahip değildi." ..." ifadesini irdelemek gerekir. Üç Dünya, Kürdistan'ı uluslararası hukuka göre sömürge statüsünde değerlendirmemiştir. Adnan Çelik'in sayfa 77'de alıntılıdığı "... BM'nin prensiplerinde ve Bandung Konferansı sonuç bildirgesinde belirtilen halkların self-determinasyon hakkı, Kürtlerin de en temel hakkı ve talebidir" ..." ifadesi ile BM ilkeleri ve Bandung Konferansı sonuç bildirgesi ile karşılaştırıldığında, BM ilkelerinin ve Bandung Konferansının sonuç bildirgesinin Kürtlere self-determinasyon hakkını tanıdığı şüphelidir.¹⁰ Sömürge rejimi altında bir topluluğun varlığını, yokluğunu belli eden önemli bir gösterge hukuki ve iktisadi değerlerin aktarımıdır. Anavatan ile müstemleke ayırımı hukuk kuralları, haklar ve uygulama farkıyla belirir. Irak'ın sömürgecisi BBI Irak'ı, Suriye'nin sömürgecisi Üçüncü Fransa Cumhuriyeti Suriye'yi anavatan olarak nitelemezen T.C.'de anavatan hukuku, müstemleke hukuku ayırımı yoktur. Oysa Avrupa Ekonomik Topluluğu andlaşması dahil AB müktesebatında anavatan ile denizaşırı (sömürgeler) ayırımı vardır.¹¹ Anavatan ile müstemlekedeki uygulanan iktisat politikaları farklılaşır. Müstemleke idaresi anavatana kaynak, refah aktarımıyla görevlendirilir.

Adnan Çelik'in sayfa 58'de vardığı diğer bir sonuç "... Birinci Dünya'ya dair umutları 1955'teki Bağdat Paktı ve 1975'teki Cezayir Anlaşması ile ulus-devletler altında kalan Kürtlerin ..." ifadesinde geçen Birinci Dünya tabirinin Büyük Britanya İmparatorluğu (BBI) ve Üçüncü Fransa

(Taşdemir, 2003: 33-52). "... Devlet uygulamalarına baktığımızda Soğuk Savaş dönemi boyunca devletlerin toprak bütünlüğü ilkesine üstünlük tanındığı görülmektedir. Sömürgeci olmayan ortamlarda self determinasyon ilkesi ülkesel bütünlük ilkesine tabi kılınmıştır. ..." (Taşdemir, 2016: 663).

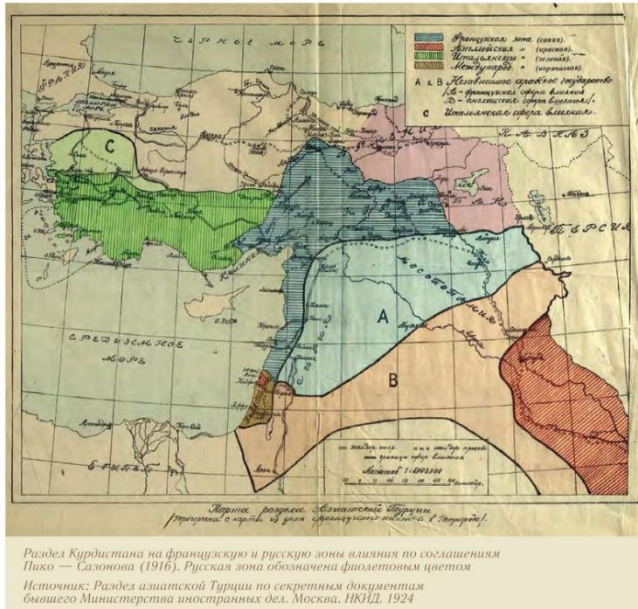
⁹ Müstemleke hukuku anavatan hukukundan farklıdır. Anavatanda geçerli hukuk kuralları ile müstemlekelerde geçerli hukuk kuralları aynı değildir. Herkes eşit değildir, müstemleke aleyhine imtiyazlı gerçek ya da tüzel kişiler belirlenir.

¹⁰ "... ulusal kurtuluş mücadelesi dalgasına dahil olmak ..." s. 58, Bandung Konferansı (The Asian-African Conference) Türkiye Kürtlerini kapsayıp kapsamadığı aşikâr değildir. Sonuç bildirgesinde BM Şartı'nın ilke ve amaçlarına saygı, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı, başka ülkelerin iç işlerine müdahale ya da engellemeden imtina yer almıştır. (*Selected Documents of the Bandung Conference*, 1955), s. 35. 24 Ekim 1970'te mutabakatla kabul edilen 2625 (XXV) "BM Andlaşması'na Uygun Olarak Devletlerarasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk Bildirisi"ne yansıyan İkinci ve Üçüncü Dünyanın Self-Determinasyon anlayışı için bkz. (Taşdemir ve Özer, 2017: 23-24)¹¹ <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Ankara, 2011.

¹¹ <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Ankara, 2011.

Cumhuriyetini de kapsadığı malumdur. Anılan devletlere umut bağlandığı iddiası gerçekçi görünmemektedir. BBI ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti müstemleke Irak ve Suriye'de Kürtlerin beklentilerini karşılamamışken Kürtlerin 1955'e kadar Birinci Dünyadan umutlarının olduğuna dair iddiası ispata muhtaçtır. Kürtlerin İkinci Dünya'dan beklentisi de şüphelidir. SSCB'nin Kızıl Kürdistan ve Mahabad yönetiminin kurulması ve dağıtılmasında¹² etkinliği belirgin iken İkinci Dünya'nın bayrak ülkesi SSCB'den beklentisi muammadır. "... bu üç dünya arasında mekik dokuyacak ..." ifadesinde irade belirtmektedir. Ancak Kürtler, uluslararası politik durumun değişimine tabi olarak gayri iradi savrulmuştur. Taline Ter Minassian'ın tespitlerine göre SSCB azınlıkları kullanmıştır. "... Kürtlerin; İkinci Dünya'ya dair sempatileri ... Berlin Duvarı'nın yıkılışına ve hatta SSCB'nin dağılışına kadar sürdü. ..." Bu ifadede belirsizlikler vardır. Hangi Kürtler, sempatisi olan Kürtlerin oranı, SSCB'ye sevgilerinin mahiyeti nedir vb.

Harita 1: Piko-Sazanov'un razı olduğu harita, 1916

Kaynak: K. V. Vertyayev ve L. M. Ravandi-Fadai, "Kurdy i Kurdistan v Doneseniya kh Russkikh Diplomato v i Voyennykh (1732–1917)," in Kurdy. Legenda Vostoka, ed. N. G. Usova (Moskva, 2018), 385–409, 406.

Rİ Dışişleri Bakanı Sazanov'un 1916'da razı olduğu harita Kürtler açısından dikkat çekicidir.¹³ Piko ve Sazanov'un anlaşmaları haritada Kürtlere ayrılan bağımsız bir alan görünmemektedir. Osmanlı karşısında Kürtlerin desteğine talip Rİ Kürtlere

vaatlerini haritaya yansıtmamıştır. Bu haritaya göre Osmanlı yönetimindeki Kürtler farklı devletlerin tabiiyetine girecekti. Bu durum aslında Rİ'nin Kürtleri birbirinden ayırıştırması anlamına geliyordu. Rİ gibi BBI ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti de Devlet-i Aliyye'den kopardıkları topraklarda Kürtlere vaatlerini, Kürtlerin taleplerini gerçekleştirmemişlerdir. Irak ve

¹² Adnan Çelik'in "... 1946'da Mahabad'da İkinci Dünya'nın stratejik öncelikleri ..." s. 58, ifadesinin örtük anlamı 1946'da İkinci Dünya'nın varlığıdır. Ancak 1946'da İkinci Dünya henüz oluşmamıştı.

¹³ Harita altındaki Rusça açıklamanın çevirisi "Kürdistan'ın Picot-Sazonov anlaşmaları (1916) uyarınca Fransız ve Rusya nüfuz bölgelerine bölünmesi. Rusya'nın bölgesi mor renkle işaretlenmiştir." dikkate değerdir.

Suriye'nin bağımsızlaştırılması sonrasında BBİ ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin tesiri süregiderken Kürtlerin yaşamına olumlu yansımamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Irak ve Suriye'de 1950'li yıllarda Batı ile Doğu Bloğunun mücadelesi Kürtleri olumsuz etkilemiştir. SSCB Irak ve Suriye'de kendine müzahir yapılar oluşturmaya çabalamış, Irak ve Suriye yönetiminden hoşnutsuz Kürtler nedeniyle bir nebze olsa da başarılı olmuştur. Adnan Çelik'e göre;

“... Soğuk Savaş'ın en azından ilk on yılında (1946-1956) Türkiye'deki Kürtler hariç İran, Irak ve Suriye Kürtlerinin siyasal alanda büyük oranda bu üç ülkedeki komünist partilere teveccüh ettiğini söylemek mümkün. Talin Ter Minnassian'ın Ortadoğu'daki komünist partilerin kuruluşunda azınlıkların rolünü ve azınlıklar arasından gelip Sovyet ütopyasının, Komintern'in “seyyar militanları” olarak görev üstlenenleri ele aldığı çalışmasından¹⁰ ilhamla söylersek bu on yıllık dönemde İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler de adeta komünizmin çerçileri durumundaydı. Bu dönemde, Cegerxwîn'den Qedrîcan'a, Hejâr'dan Goran'a, Osman Sebrî'den İbrahim Ahmed'e birçok Kürt şair ve yazar komünist partiler içinde siyaset yapmakta, Kürtlerin kurtuluşunu enternasyonal mücadele ve onun öncüsü durumundaki Sovyet komünizminde görmektelerdi.” (Çelik, 2021: 44-45).

Sovyet ütopyasının Kürtleri Komintern'in “seyyar militanları”na dönüştüren nedenleri anlamak gereklidir. Öncelikle BBİ ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti daha sonra Irak Krallığı, Irak Cumhuriyeti, Birinci Suriye Cumhuriyeti ve İkinci Suriye Cumhuriyetinin, Kürtlerin beklentilerini karşılamaması Kürtleri SSCB'ye yönelmiş olmalıdır. Buna ek olarak SSCB fiilen Kürtleri kazanmaya çabalamıştır.¹⁴ Minassian'a göre SSCB'nin milliyetler politikası Kürtler dahil azınlıkların SSCB'ye cazibesini artırıyor ayrıca SSCB sınırdaşı ülkelerdeki azınlıkları fiilen kullanabiliyordu;

“... Dilsel veya dinî yanıyla ulusal kültürün (biçim itibariyle ulusal, içerik itibariyle sosyalist bir kültürün) teşviki, böylece sınırın öte yakasındaki “kardeş azınlık” açısından (“cumhuriyet”e sahip bir millet örneğinde) potansiyel olarak çekici bir “yurt” modeli sunuyordu. İkincisi, olanaklı olduğunda, Sovyet hükümeti komşu devletlerdeki etnik sorunları kurcalıyor ve SSCB'deki milliyetler politikasını bir dış politika aracı olarak kullanıyordu. Hiç kuşku yok ki bu strateji, yalnızca 1944-1946 arasında İran'da Azerilere ve Kürtlere değil, Stalin Türkiye'den Kars ve Ardahan ile ilgili yayımlı milliyetçi talepleri ortaya attığında, Ermenilere yönelik olarak da uygulandı. ...”(Minassian, 2019: 58).¹⁵

¹⁴ “... KUTV müfredatı da öğrencileri yurtdışında legal ve illegal çalışmaya hazırlamaya yönelik bir “gizli” eğitim içerir. Öğrencilerin çoğu gerçekten de yurtdışına geri döner ve (Suriye-Lübnan Komünist Partisi için Halit Bektaş örneğinde olduğu gibi) orada genel olarak yerel komünist partilerin yöneticileri arasında yer alır; ...” (Minassian, 2019: 89-90).

¹⁵ “... 1945 Haziran'ında Eçmiyaçin'de (Eçmiyazın) bütün dünyadaki Ermeni cemaatinin mümessillerinden mürekkep bir kongre toplandı. ... Bazı Türk toprakları üzerindeki Rus taleplerini desteklemek üzere Stalin'e bir telgraf çekildi. Bunda şöyle deniyordu:

“Geçen dünya harbinde milletimizin uğradığı haksızlığı tamir şekil ve vasıtalarını Sovyetler Birliği'nin devlet ve siyaset işlerindeki bilgisinden beklemekteyiz.” (Smith, 2019: 126). Toplantı ve telgrafın SSCB idaresinden bağımsız olamayacağını değerlendirmekteyim.

SSCB'nin, Irak ve Suriye'de Batı tesirini azaltıp kendi nüfuzunu arttırma politikası gereği yönetim karşıtı Arap ve Kürtlere süregelen desteği Soğuk Savaş sırasında artmıştır. Etienne Forestier-Peyrat 20. yüzyılda Rusya ile Kürtlerin ilişkilerini 3 döneme ayırmıştır. II. Dünya Savaşı'nı 3'üncü dönemin başlangıcı olarak işaretlemiştir. Etienne Forestier-Peyrat'ın ayırımını esas alırsak II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını Batı-SSCB mücadelesi içine yerleştirmemiz gerekir. Erişilen veriler, Peyrat'ın iddiasını teyit etmektedir. SSCB'nin 25 Ağustos 1941'de İran'ın kuzeyini işgalinin, Mahabad Cumhuriyetine desteğinin, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, İran ve Irak'ta yaşanan Batı-SSCB mücadelesinin SSCB-Kürt ilişkilerinin zeminini oluşturduğu kanısındadır (Forestier-Peyrat, 2019: 47). Batı-SSCB mücadelesi SSCB'nin Türkiye'ye yönelik politikasını aynı zamanda Batı'nın Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını şekillendirmiştir.

Çalışma iki ana başlığa, ilk ana başlık ise iki alt başlığa ayrılmıştır. İlk alt başlık altında II. Dünya Savaşı'nın SSCB'nin Türkiye Kürtleri politikasına tesiri açıklanmıştır. İkinci alt başlık altında savaşın müttefikler lehine sonuçlanacağını belirginleşmesinden itibaren SSCB'nin İran ve Türkiye Kürtlerine yönelik politikası açıklanmıştır. İkinci ana başlık altında 1953'te SSCB'nin iddialarından vazgeçmesi sonrası Batı-SSCB mücadelesi Yunanistan, Irak, Suriye'de süregiderken SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası tahlil edilmiştir.

Tercih edilen adlandırmaya ilişkin açıklama yapmakta yarar vardır. Adlandırmanın karmaşaya yol açmaması için anılan tarihte devletlerin, kişilerin ya da kurumların kendi tercih ettikleri adları ya da resmi adları tercih edilmiştir. Örneğin Irak'ın anıldığı tarih "Irak Krallığı" dönemine isabet ediyorsa "Irak Krallığı", anılan tarih krallığın yıkılması sonrasında isabet ediyorsa "Irak Cumhuriyeti" tercih edilmiştir. Aynı şekilde Almanya'nın anıldığı tarih "Üçüncü Reich"a isabet ediyorsa "Üçüncü Reich" tercih edilmiştir. Ülke ile hükümet arasında da ayırımı gidilmiştir. Örneğin Irak, Suriye, Türkiye ülkeye atfen kullanılırken devletlerin resmi adları örneğin T.C. Türkiye ülkesinin hükümetine atfen kullanılmaktadır. Örneğin "... T.C.'yi Kürt isyanı çıkartmakla korkutmuştur. Sovyet Gizli Servisi NKVD'nin Türkiye sorumlusu Mihail Baturin anılarında II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin Türkiye'nin Üçüncü Reich safında savaşmasını engellemek amacıyla Kürtleri gerekirse isyana zorlayabileceği konusunda T.C.'ye gözdağı vermeye çabaladıklarını belirtmiştir. ..." ifadesinde "T.C." hükümete "Türkiye" ise ülkeye atfen kullanılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirliğin makul düzeyde sağlanabilmesi için nitel çalışmaların üç temel aşaması olan verilerin toplanması, verilerin kaydedilmesi ve sonuçların yorumlanıp, raporlandırılmaları aşamalarında hassasiyet gösterilmiştir. Elbette olayların, olguların oldukları şekilde aktarılmasını araştırmancının sonuçlarının sıhhati bakımından ayrı bir önem arz eder. Bunun temini ancak geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasıyla mümkündür. Mümkün olduğunca ilgili tüm verilere önyargısız erişilmeye çabalanmıştır. Bu araştırmada mümkün olduğunca arşiv kayıtları, andlaşma nüshaları, fotoğraflar, videolar, haritalar, verilerin asıllarına erişilmiştir. Veriler tasnif ve tasvir edilmiştir. Verilerin güvenilirliği teyit edilmiştir. İki veri arasında tutarsızlık (rakam, tarih ya da tercüme farklılığı, olayın tespit, tanı ve yorumuna ilişkin fark) görüldüğünde, mümkünse asıl kaynağa ulaşılmış ya da aynı konuda bir üçüncü veri bulunmuştur. Tutarsızlığa çözüm bulunamaması durumunda tutarsızlık açıklanmış ya da genelde kabul gören görüş benimsenmiştir. İncelenen olaylar yorumlayıcı geçerlikle (interpretive validity), olabildiğince tüm unsurları ifade edilmiştir. Genellenebilir geçerlik, (iç gerçeklik, generalizability validity) araştırma konusundan elde edilen bulgu ve sonuçların benzer diğer araştırmalarla doğrulanabildiği görülmüştür. Araştırma değerlendirmeci geçerlik kriterlerini karşılamıştır. Literatüre ve insan yaşamında karşılaşılan sorunların çözümüne katkısı vardır. Yorumlama ve raporlandırma aşamasında araştırmacı yanlılığı ve yanlılığının makaleye yansımaması için konuyla ilgili eserleri bulunan başka araştırmacılardan yardım alınmış, görüşleri alınıp yazılan taslak metin güncellenerek çalışmaya son şekli verilmiştir. Bu surette nitel araştırmalar için hayati olduğunun bilinciyle lakin sağlanması, ölçülmesi güç olan geçerlik ve güvenilirlik önşartlarına riayet edildiği sonucuna varılmaktadır.

1. 1945-1953 Arası SSCB'nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası

II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası savaşın seyrinden etkilenmiştir. SSCB, T.C.'nin Üçüncü Reich safında savaşa katılmasını önlemek için Kürtlerle T.C.'yi korkutmayı denemiştir. II. Dünya Savaşı'nın müttefikler lehine sonuçlanacağı belirginleşince SSCB, müttefikleriyle müzakerelerde kendi lehine Türkiye'den kazanımlar elde etmeye çabalamıştır. SSCB, Türkiye'den taleplerinin T.C. hükümetince kabulünü temin için Kürtleri harekete geçirmeye çabalamıştır. T.C., SSCB'nin taleplerine mukavemet için Batı desteğini gözlemiştir. Batı ile SSCB ilişkilerinin Üçüncü Reich tehlikesinin giderilmesinden sonra rekabete dönüşmesi Türkiye'nin yararına olmuştur. Türkiye'nin Batı safında yer alması nedeniyle

SSCB, Batı'ya karşı İran, Irak ve Suriye'de Kürtleri destekleme genel politikasına uygun olarak Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını şekillendirmiştir.

1.1. II. Dünya Savaşı'nın, SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasına tesiri

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası II. Dünya Savaşı öncesi ile sonrasında farklılaşmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi SSCB Türkiye Kürtlerine destek vermemiş, bunun karşılığında T.C. de SSCB yönetimindeki Türklere, Müslümanlara destek vermemiştir. 17 Aralık 1925 tarihli Türkiye-SSCB Muahednamesinin¹⁶ ikinci maddesi "Tarafı âkideynden her biri diğerine karşı her gûna tecavüzden içtinabeylemeği taahhüt eder. ..." cümlesiyle başlamaktadır. Bu cümle T.C.'nin SSCB'de yaşayan Türklerin, Müslümanların isyanlarına, SSCB'nin de Kürtlerin isyanlarına destek vermemeyi zımnen kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü imzalandığı yıl Şeyh Said isyanı yaşanmıştır.

SSCB, II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında neden Türkiye tarafına karşı her gûna tecavüzü planlamıştır? SSCB'nin Türkiye politikasıyla birlikte SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası II. Dünya Savaşıyla değişmiştir.¹⁷ Bu değişimin biri biriyle bağlantılı üç etkeni tespit edilmiştir. İlki SSCB, T.C.'nin Üçüncü Reich-Büyük Alman İmparatorluğu safında savaşa katılımını önlemek için, T.C.'yi Kürt isyanı çıkartmakla korkutmasıdır. Sovyet Gizli Servisi NKVD'nin Türkiye sorumlusu Mihail Baturin anılarında II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin Türkiye'nin Üçüncü Reich safında savaşmasını engellemek amacıyla Kürtleri gerekirse isyana zorlayabileceği konusunda T.C.'ye gözdağı vermeye çabaladıklarını belirtmiştir. Baturin anılarında, "Görevimiz Türkleri Sovyetlere karşı savaşın felaketle sonuçlanacağına ikna etmektir. Birkaç ayda bunu başardık" diye yazmıştır. "Tanınmamak için derviş kıyafeti giyiyor, sokakta tatlı satıcısı ya da hırpaniler gibi dolaşıyordum. Kars'taki istihbarat merkezimiz Kürtlerin yaşadığı yerlere molla kıyafeti giymiş ajanlar gönderiyordu. Gerekliğinde Türklerin cephe gerisinde ayaklanma çıkaracaklardı. ..." (Başlamış, 2010). Aslında T.C. uzun yıllardır SSCB'den

¹⁶ Muahedename metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77814> erişim 24 Ocak 2022.

¹⁷ Burcu Özdemir'e göre Montrö Sözleşmesi ve Sadabat Paktı'ndan hoşnut olmayan SSCB II. Dünya Savaşı öncesi 1937'de Kürtlerle iletişime geçmiştir (Özdemir, 2017: 131).

şüpheleniyordu, T.C.'nin daha SSCB ile Üçüncü Reich arasında savaş başlamadan önce 1940'ta SSCB'nin Kürtler politikasından kuşkulandığına dair arşiv kaydı vardır.¹⁸

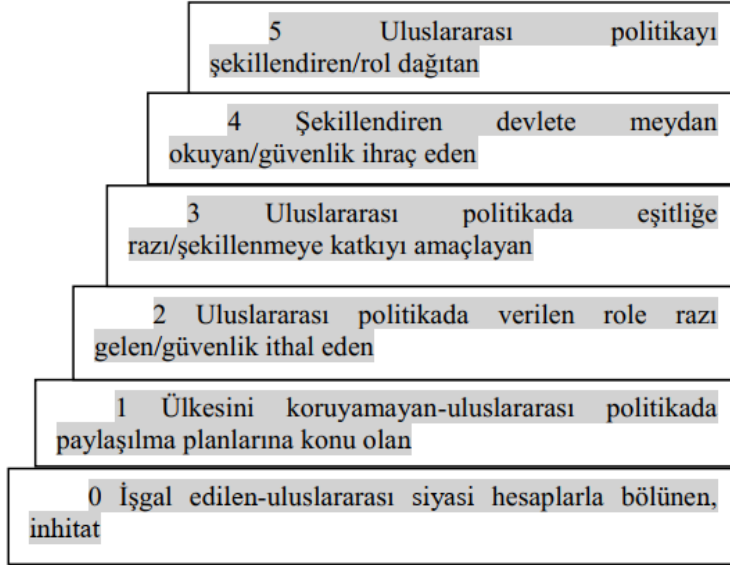
SSCB neden birkaç ayda T.C.'yi korkutabilmiştir sorusunun cevabı hükümeti oluşturanların yaşadığı tecrübelerdir. Rİ, I. Cihan Harbinde Kürtleri Osmanlı hükümetine karşı hazırlamışsa da Kürtlerin bir kısmı Osmanlı safından ayrılmamıştır. Ancak Cumhuriyet öncesi ve sonrası Kürt isyanları yaşanmıştır. İsyanlar nedeniyle T.C. SSCB'nin 1920'li, 1930'lu yıllardaki Kürdoloji faaliyetlerinden özellikle Ermenistan SSC'deki Kürdoloji faaliyetlerinden kuşulanmıştır.¹⁹ Tarihi tecrübelerden başka T.C.'nin korkusunun bir diğer nedeni II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin 1941'de İran Şâhenşâhî (Şeyhinşah) devleti ülkesini işgaliyle Türkiye'nin doğu vilayetlerine kolayca tesir imkânına kavuşmasıdır. 25 Ağustos 1941'de Kızıl Ordu birliklerinin İran Şâhenşâhî devleti topraklarına girmesi sonrası Türkiye'nin kuzeydoğu sınırından başka Türkiye'nin doğu sınırı da SSCB tehlikesine açık hale gelmiştir.

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının değişiminin ikinci etkeni II. Dünya Savaşı'nın müttefikler lehine sonuçlanacağına belirginleşmesiyle SSCB'nin uluslararası politikadaki statüsü ve rolünün yükselmesidir. Şekil 1'de gösterilen devletlerin uluslararası politikadaki yeri ve rolü sıralamasında SSCB'nin uluslararası politikadaki statüsü ve rolü 5'inci aşamaya yükselmişken T.C.'nin statüsü ve rolü gerilemiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı öncesi çevresindeki ülkelere tesir edebilen, çevresini şekillendirebilen statüde iken II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin statüsü gerilemiştir. Türkiye'nin statüsü ve rolü ikinci hatta birinci aşamaya kadar gerilemiştir. Türkiye'nin uluslararası politikadaki statüsü ve rolü 1945'teki SSCB taleplerinden 1991'e kadar ikinci aşamada kalmıştır.

¹⁸ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi 571 36185 142709 34 Yakın Doğu SSCB politikası, SSCB'nin Kürtleri Türkiye'ye karşı isyana teşviki. 1940-02-27.

¹⁹ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde 25 Şubat 2022 itibarıyla başlığında "Kürt Konferansı" geçen 17 belge bulunmaktadır. Dikkat çeken arşiv belgelerinden birisi "Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi 571 34993 138022 98 Erivan'da yapılan Kürt Konferansı hakkında Litvinov'a Moskova Büyükelçimiz'in yazdığı mektubuna karşılık verilen cevap. 1935-01-26" tır. Konferans öncesi ve sonrasına ilişkin bilgilendirmeler vardır. T.C. yöneticilerinin Kürt Konferansını dikkatle takip ettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Devletlerin uluslararası politikadaki statüsü ve rolü

Kaynak: (Başaran, 2018: 17).

Türkiye'nin uluslararası politikadaki statüsünün birinci aşamaya gerilemesinin göstereci II. Dünya Savaşı sırasındaki konferanslarda Türkiye'nin de paylaşılacak ülkeler muamelesi görmesidir.²⁰ II. Dünya Savaşı'nın SSCB ve müttefikleri lehine neticeleneceği belirginleştğinde savaş sonrası siyasi ve iktisadi dünyanın şekillenmesine yönelik müttefikler arası müzakereler başlatılmıştır. SSCB ve BBİ 09 Ekim 1944'te Moskova Konferansı'nda Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan'ı takriben paylaşmıştır. Bu müzakerelerde savaş sonrasındaki uluslararası sistemde Türkiye'nin yeri ve rolü de gündeme gelmiştir. İsmail Köse bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Aynı gün Başkan Roosevelt'e gönderilen ortak telgrafta, yüzdeler anlaşmasından bahsedilmeyerek Macaristan ve Türkiye dahil Balkan devletleri konusunda bir uzlaşmaya varılmaya çalışıldığı iletildi. ..." (Köse, 2015: 246).

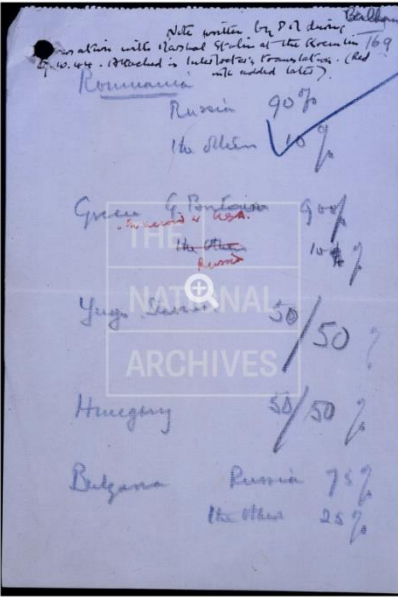
²⁰ İhsan Sabri Çağlayangil'in anılarında geçen ifadeler önemlidir. "... Dışişleri Bakanlığım sırasında zaman zaman Ana Muhalefet Partisi Başkanı İsmet İnönü'ye dış politika hakkında bilgi verirdim. Her gidişimde bana özenle iki şey sorardı. 1. Boğazlar konusunda bir gelişme var mı? 2. ABD ve Sovyetler arasındaki barış görüşmeleri. ... Paşam ben her gelişimde bana hep bu iki soruyu özenle ve öncelikle soruyorsunuz. Niçin?" İnönü bu soruma şu cevabı verdi: "Süper devletlerin anlaşması bizim için savaşmaları kadar tehlikelidir. Eğer onlar anlaşabilirlerse dünyayı nüfuz bölgelerine ayırırlar, kabak da bizim başımıza patlar." (Çağlayangil, 1990:320).

Ekran alıntısı 1: Churchill'in Moskova'ya gelişi, 1944

Kaynak: https://youtu.be/MGi_WqnQVy4?t=95 erişim 13 03 2022.

Arşiv belgesi 1: Moskova Konferansındaki paylaşım

Kaynak: <https://images.nationalarchives.gov.uk/assetbank->

nationalarchives/action/viewAsset?id=58732&index=0&total=2&view=viewSearchItem “Stalin’s tick on Churchill’s note written at the Kremlin on 9 October 1944, dividing up the Balkans into spheres of influence” erişim 26 Ocak 2022.

RF 70 yıl sonra 2015’te dahi Türkiye’nin paylaşımı müzakerelerini meşrulaştırmaya çabalamıştır. “... Bu tür talepler savaşı galip bitiren bir ülke için normal siyasi-diplomatik uygulamalardandı ve tarihi haksızlığı telafi etmek ve kendisi için hayati önem taşıyan Karadeniz Boğazları bölgesinde güvenlik garantisi tesis etmek için ortaya çıkan bir imkândı. ...” ifadesi özellikle dikkat çekicidir. Hazal Yalın “Büyük Anayurt Savaşı 1941-1945” başlıklı 2015’te basılan ansiklopediden Üçüncü

Reich'in teslimi sonrası 17 Temmuz 1945-2 Ağustos 1945 arası gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda²¹ Türkiye'nin paylaşımına dair görüşleri aktarmıştır:

“... Sovyetler Birliği, Potsdam Konferansında, ilişkilerin normalleştirilmesinin ve bir ittifak anlaşmasının imza edilmesinin şartları olarak, Türkiye'nin (I. Dünya Savaşı'na kadar Rusya bünyesinde bulunan) Ermenistan ve Gürcistan topraklarının bir bölümünü geri vermesini, Karadeniz Boğazlarının Türkiye ile ortak savunulmasını ve bu amaçla askeri üslerin hem Türk, hem de Sovyetler tarafından kullanılmasını talep etmişti. Bu tür talepler savaşı galip bitiren bir ülke için normal siyasi-diplomatik uygulamalardan ve tarihi haksızlığı telafi etmek ve kendisi için hayati önem taşıyan Karadeniz Boğazları bölgesinde güvenlik garantisi tesis etmek için ortaya çıkan bir imkândı. ... Ancak Batılı güçlerin (bunlar daha önce, Yalta Konferansında, Karadeniz Boğazları ile ilgili Konvansiyon'un SSCB'nin menfaatlerini gözeterek gözden geçirilmesine mutabık olduklarını ifade etmişlerdi) tam desteğine yaslanan Türkiye'nin uzlaşmaz tutumu, onun tarafından gündeme getirilen meselelerden hiçbirini Sovyetler Birliği yararına çözmeye izin vermedi. ...” (Yalın, 2021: 210).²²

“Büyük Anavatan Savaşı 1941-1945” başlıklı eser RF Savunma Bakanı başkanlığında bir redaksiyon heyeti tarafından hazırlandığından 2015'teki RF resmi görüşünü yansıttığı kanaatine varılabilir. Buna göre RF Savunma Bakanlığı, Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmediği halde sanki Türkiye'ye karşı savaş kazanmışçasına SSCB taleplerini meşrulaştırmıştır. Eserin hazırlandığı tarihte eseri hazırlayan, RF Savunma Bakanlığının, imkân olsa Türkiye'den aynı taleplerde bulunacağı intibai edinilmektedir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırası ve sonrası uluslararası politikadaki statüsü ve rolünün gerilemesi SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasına tesir etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin 1941'de İran Şâhenşâhî devleti topraklarını işgaliyle SSCB, Türkiye'ye doğudan komşu olmuşken 5 Eylül 1944'te SSCB'nin Bulgaristan Krallığına savaş ilânı sonrasında SSCB askerlerinin Bulgaristan Krallığı topraklarını işgaliyle Türkiye'nin hem doğusu hem batısı muhtemel SSCB saldırısına açık hale gelmiştir. Yüzdeler Anlaşmasıyla BBİ, Bulgaristan Krallığında SSCB nüfuzuna razı gelmekle SSCB'nin Bulgaristan'daki varlığı sabitlenmiş ancak Türkiye'nin doğusundaki, SSCB'nin İran Şâhenşâhî Devletindeki varlığının istikbali belirsizliğini korumuştur. Türkiye'nin doğu sınırında SSCB'nin 1945-1946'da Mahabad Kürt yönetimi²³

²¹ <https://youtu.be/mM3ocXGvONM?t=27> “Potsdam Conference and Parade (1945)” erişim 13 Mart 2022. Stalin, Churchill ve ABD Başkanı Truman ile bir araya geldiği 23 Temmuz 1945 tarihli oturumda Kars'ı Ermenistan SSC, Ardahan'ı ise Gürcistan SSC için istediklerini beyan etmiştir (Arslan, 2022: 477).

²² Hazal Yalın “Velikaya Otechestvennaya voyna 1941–1945 godov” v dvenadtsati tomakh, Glavnaya redaktsionnaya komissiya General armii S. K. Shoygu, Moskva Kuchkovo pole 2015, s. 592.'den tercüme etmiştir.

²³ Tam adının “Özerk Mahabad Cumhuriyeti” olduğu “Özerk Azerbaycan Hükümeti” toprakları içinde yer aldığı İran Şâhenşâhî Devleti'nin diğer topraklarını kapsamadığı, harita 2 ve harita 4'teki geniş sınırları kapsamadığı da iddia edilmiştir.

kurulmasına desteği Türkiye'nin SSCB'nin askerleriyle ya da Türkiye'deki Kürtleri kullanarak zarar verebilme endişesinin yerindeliğine delalet eder.

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının değişiminin üçüncü etkeni II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan SSCB-Batı rekabetidir. SSCB ile Batı, Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinin paylaşımı üzerinde takriben uzlaşsa da Türkiye ve İran üzerindeki nüfuzun paylaşımında uzlaşmamıştır. SSCB ile Batı belirgince mutabakata varamadan SSCB 1945'te Türkiye'den toprak ve üs talep etmiştir. 5 Şubat 1945 tarihinde başlayan Yalta Konferansı²⁴ sonucunda da Türkiye'nin durumu belirsizliğini sürdürmüştür. T.C. ile ABD hükümeti arasında 23 Şubat 1945'te imzalanan andlaşmanın²⁵ tarihi ve içeriği açısından yorumundan ABD'nin andlaşmada geçen ifadeyle Türkiye'nin "mülki tamamiyeti ve hükümlerlik haklarını" desteklediği çıkarılabilir. İmzalanan andlaşmaların hazırlık süresini gerektirdiğini hesaba katarsak Yalta Konferansından önce ABD'nin Türkiye'yi paylaşmamaya meyyal olduğu çıkarılabilir. Bu halde muzafferlerin görüşmeler dizisinde Türkiye'nin statüsü ve rolünün belirsizliğini sürdürmelerinde menfaatleri olduğu sonucuna erişilebilir.

Türkiye'ye dair belirsizliğin süregittiği 1945'te²⁶ SSCB'nin Türkiye'ye dair hedefleri Kürtlere yönelik politikasını etkilemiştir. Yalta Konferansı sonrası 19 Mart 1945'te Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i kabul eden SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, bir muhtıra okuyarak, Sovyet Hükümetinin, 17 Kasım 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık Pakti'ni feshettiğini bildirmiştir.²⁷ Fesih sebebi olarak andlaşmanın günün şartlarına ve harbin getirdiği değişikliklere uymaz hale geldiğini, esaslı tadiller gerektiğini ileri sürmüştür (Erkin, 1987: 146). Ardından SSCB, 7 Haziran

²⁴ <https://youtu.be/sGalZTP1sT8?t=54> erişim 13 03 2022.

²⁵ "11 Mart 1941 Kanununda Derpiş Edilen Yardıma Müteallik Esaslara Dair Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Anlaşma" andlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?81110> erişim 27 Ocak 2022.

²⁶ "10 Şubat 1945: ABD, İngiltere ve Sovyetler liderlerinin Yalta Konferansı'nda Stalin, Boğazlar konusunu gündeme getirdi: Montreux Sözleşmesi'nin olayların gerisinde kaldığını, Rus menfaatleri de hesaba katılarak bu sözleşmenin değiştirilmesi ve herhalde Türkiye'ye Rusya'nın boğazını sıkma imkânı verilmemesi gerektiğini söyledi. Roosevelt ve Churchill, temelsiz Rus iddialarına karşı çıkmadılar ve şöyle bir karara varıldı: "Sovyetler Birliği Hükümetinin Montreux Sözleşmesine ilişkin olarak yapacağı öneriler üç dışişleri bakanının gelecek Londra toplantısında ele alınacak ve bakanların görüşleri hükümetlerine bildirilecektir." En açık hakları çiğnemeye doğru gidilirken Türkiye'nin fikri bile alınmadan kapalı kapılılar ardında karar alınıyordu." <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-ve-sonrasinda-sinirlar-ve-bogazlar/> erişim 25 Şubat 2022.

²⁷ Feridun Cemal Erkin "... ihbar tarihi gelmeden ve bu konuda, diplomatik teamül vechile, bir nota dahi gönderilmeden, bir konuşma sırasında sözle yapılmış fesih kararına şaşmamak elden gelmiyordu." (Erkin, 1987: 146).

1945'te, 1921'de Türkiye'ye bırakılan Kars, Ardahan ve Artvin'in iadesini ve ortak savunma için Boğazlar'da SSCB'ye üs verilmesini talep etmiştir. Aydın Akyüz'e göre SSCB'nin "dostluk ve saldırmazlık" andlaşmasının yenilenmesini Kars ve Ardahan'ın Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC'ye iadesi şartına bağlaması sonrasında, Suriye'de 1944'te açılan Sovyet temsilciliğine²⁸ bağlı büronun temsilcileri ile Kürtler görüşmüştür.²⁹ SSCB temsilcileri "Türkiye Kürdistanı"nda hemen silahlı mücadeleye girişme şartıyla Kürt ulusal mücadelesine diplomatik destek verebileceklerini belirten Molotov imzalı siyasi bir belgeyle, ilki Şam'da (8 Mayıs 1945), ikincisi Beyrut'ta (5 Eylül 1945) olmak üzere, ileri gelen Kürt aydınlarından oluşan bir heyetle iki görüşme ..." yapmıştır. Aydın Akyüz'e göre Sovyet temsilcilerinin Kürtlerle görüşmesi SSCB'nin Kars ve Ardahan'ı alma çabasıyla bağlantılı olmalıdır (Akyüz, 2018: 71-72).

1.2. SSCB-Mahabad Kürt Yönetimi İlişkileri ve SSCB'nin Türkiye'den Talepleri

SSCB'nin Türkiye'ye sınır ülkelerdeki Kürtlere yönelik politikası ile SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası II. Dünya Savaşı sonrası ilişkilendirilmiştir. SSCB'nin politikasına T.C.'nin tepkisinden, T.C.'nin önlemlerinden tüm Türkiye Kürtleri olumsuz etkilenmiştir. T.C.'nin önlemleri T.C. ile Türkiye Kürtleri arasındaki mesafeyi arttırmış, Türkiye Kürtlerinin bir kısmı SSCB'ye yönelmiştir.

SSCB, Türkiye'ye taleplerini bildirdiği yılda, SSCB askerleri İran Şâhenşâhî devleti topraklarında iken SSCB'nin desteğiyle Kürtlerin Mahabad'da Kürt yönetimi ilan etmeleri T.C.'yi kaygılandırmıştır. Yalçın Küçük 1945'te Türkiye'nin doğu sınırında ve batı sınırındaki cereyanların kaynağını SSCB'nin Türkiye'den talepleri olarak değerlendirmiştir.

"Ankara'nın, Mahabat'ta ilan edilen minyon Kürt Cumhuriyeti'ni, Moskova'nın Ankara'dan toprak istemesi biçiminde algıladığından artık hiç kuşku duymuyoruz. Türk yöneticileri, Doğu sınırına bitişik topraklarda, üstelik kendi topraklarında akrabaları bulunan kavimler tarafından,

²⁸ SSCB Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak 22 Temmuz 1944'te tanıdı. Sovyet diplomatik temsilciliği hakkında Minassian'ın verdiği bilgiler değerlidir. Aydın Akyüz'ün Kürtlerin görüştüğünü belirttiği yetkili konsolos Ruben Aharonov olsa gerektir. "...Eylül 1944'te, D. Solod, SSCB'nin Suriye ve Lübnan büyükelçisi olarak atandı. ..." " ... Komünist basında coşkuyla duyurulan Beyrut'ta ve Şam'da Sovyet temsilciliğinin kuruluşu, daha 1944'ten itibaren, komünist propagandanın yükselişi olasılığı ile karşı karşıya kalan Fransız ve İngiliz yetkililerde güçlü kaygılar doğurdu. ...". "... Özgül olarak azınlık sorunlarına dönük Kürt-Ermeni ilişkileri Ofisi, konsolos Ruben Aharonov ve başka iki Sovyet Ermenisi tarafından yönetiliyordu. ..." (Minassian, 2019: 313-314, 316).

²⁹ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi 571 35679 140791 119 "Beyrut'ta yayınlanan Jour Nouveau-Roja NÜ isimli Kürtçe gazete ve Suriye ile Lübnan'ın Kürt ve Ermeni meselelerini aleyhimize kullanmak istemeleri". 1944-05-19 tarihli arşiv belgesinden başka 1945 yılı arşiv kayıtlarında Suriye'de SSCB'nin Kürtlere yönelik faaliyetlerinin takip edildiği anlaşılmaktadır.

Moskova yanlısı otonom cumhuriyetler ilan edilmesini, bunu hemen izleyen zamanda da, Batı sınırında, Elenler Ülkesi'nde komünistlerin öncülüğünde bir iç savaşın patlamasını, hem panikle ele alıyordu ve hem de bunu yeni bir dünya savaşı için değerlendiriyordu.” (Küçük, 2004: 273).³⁰

İsmail Beşikçi SSCB'nin Türkiye'den talepleri ile alakalandırmadan SSCB'yi Mahabad'da³¹ yeni bir yönetim ilanının ve yeni yönetimin yıkılmasının müsebbibi olarak değerlendirmiştir (Beşikçi, 1990: 110).³² Hüseyin Yeşil'e göre ise Mahabad yönetimi ABD ve BBİ emperyalistleri tarafından desteklenip yönlendirilen İran Şâhenşâhî devleti tarafından yıkılmıştır (Yeşil, 2020: 51, 121-122). SSCB'nin Mahabad'a desteğinin hedefi ile yaşananlar halen tamamen anlaşılammıştır.³³

Mahabad'da SSCB'nin desteğinde³⁴ oluşturulan yönetimin Kürtler açısından niteliği ve amacı, bir muhtar cumhuriyet mi, bir bağımsız cumhuriyet mi olduğu konusu açık değildir. Kadı³⁵ Muhammed 15 Aralık 1945'te üç SSCB subayının da katılımıyla “Kürt Halkının Hükümeti”ni³⁶

³⁰ Yalçın Küçük'e göre 1944'de Büyük K... için hazırlık başlamıştı. “... Türkiye'yi de ilgilendiren ve en azından birisinin Türk istihbaratı tarafından bilindiğini düşünebileceğimiz iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, Irak, İran ve Türkiye'deki Kürt şefleri arasında bazı öngörüşmelerden sonra, 1944 yılı Ağustos ayında, Dalenper Dağı'nda bir konferansın toplanmasıdır. Bu konferansa, Komala Kasım Kadri'yi, Irak Kürtleri Şeyh Ubeydullah'ı ve Türkiye Kürtleri de Molla Gazi Vahab'ı yolluyordu. Sonuçta, kürdolojide, Peyman-i Se Sınur adıyla bilinen, "Üç Sınır Paketi" anlamındadır, bir anlaşma imzalanıyordu. Buna göre üç devletin Kürtleri her durumda imkanlarını birleştirmeyi, karşılıklı yardımlaşmayı taahhüt ediyorlardı; amaç, Büyük K... idi.” (Küçük, 2004: 276).

³¹ Daha önce bu şehrin adı “Savuçbulak” (tatlı çeşme anlamında Türkçe bir ad) idi. Savuçbulak adı Rıza Şah dönemi Parsi tarih yazımı doğrultusunda Mahabad ile değiştirilmiştir. Mahabad Parsi-Azarkeyvani mitik tarihinde ilk peygamberdir.

³² İsmail Beşikçi'nin ifadesi “... Kuruluşunda da yıkılışında da Sovyetler Birliği önemli bir etkidir.”

³³ 1946 yılı Mart ayının sonlarında Tebriz'deki görüşmede Mirza İbrahimof “Kürtlere, kendilerine özgü bir Hükümet kurmaları için kim izin verdi?” diye sormuş, “Her şey Yarmakof'a anlatılıp açıklanmıştı.” cevabı verilmiştir (Jr. Aegleton, 1989: 182).

³⁴ SSCB'nin desteği oldukça geniş yelpazededir. Teşkilatlanma, tavsiye, matbaa temini, silah, cephane, kamyon, radyo vericisi, vd. bkz. (Göktaş, 1991: 28, 40, 46). Hüseyin Can SSCB'nin desteğini farklı değerlendirmiştir. “... kültürel alandaki dayanışmayı Sovyetler Birliği'nin güya “işgalci” amacını gizlemek için gerçekleştirdiği değerlendirmesini yapmaktadırlar. ... olguları çarpıtmaya ne kadar çalışırlarsa çalışırlar, Sovyetler'in Mahabad'a yönelik kültürel alandaki katkılarını ortadan kaldırmaz.” (Can, 2021: 134).

³⁵ Bazen “Gazi Muhammed” bazen “Kadı Muhammed” olarak anılır. Eşine göre “Kadı” unvanı doğrudur: “... Kürt Cumhuriyeti Başkanı olmadan önce Mahabad'da 'kadı' yani 'hâkim, yargıç' olarak görev yapıyordu. ...” Kaynak: Konu: Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurucusu Kadı Muhammed'in idam edilmesinin 71'inci yıl dönümüne ilişkin gündem dışı konuşması Yasama Yılı: 3 Birleşim: 80 Tarih: 03.04.2018 <https://www.tbmm.gov.tr/Milletvekilleri/UyeGenelKurulKonusmalariDetay?eid=68408> erişim 13 Mart 2022.

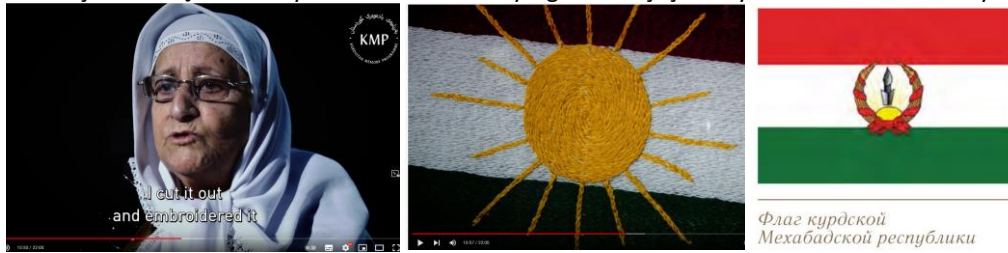
³⁶ Yeni yönetimin ilan tarihi, siyasi niteliği ve adı hakkında araştırmacılar arasında ittifak yoktur. Archie Roosevelt yeni yönetimin 15 Aralık 1945'te üç SSCB yetkilisinin de katılımıyla “Kürt Halkının Hükümetini” ilan ettiğini belirtmiştir (Roosevelt, 1947: 257). Jr. Aegleton 17 Aralık 1945 günü Mahabad Adliye Sarayına Kürt bayrağı çekildiğini belirtmiştir (Jr. Aegleton, 1989: 150). Yönetimin şekli, bağımsız bir cumhuriyet mi, federe bir cumhuriyet mi, mahalli bir idare mi olduğu açık değildir. Hassanpour bağımsızlık iddiasının olmadığı görüşündedir (Hassanpour, 1994: 4). Adlandırma da farklıdır, Kürdistan Cumhuriyeti, Mahabad Cumhuriyeti, vd. Bkz. (*Kurdish Human Rights Project / Human Rights and the Kurds in Iran*, 2009: 3). Pamela Urrutia ve Ana Villellas ise ilan edilen ve sonra içi doldurulmaya başlanan yönetimin tam yetkili olmaya talip olduğu görüşündedir (Urrutia ve Villellas, 2012: 8). “Şu anda özerk Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur.» Kadı Muhammed'in bu sözleri meydana doldurmuş olanların büyük

ilan etmiş ve Mahabad'a Kürt bayrağı çekilmiştir.³⁷ “Kürt Halkının Hükümetini” ilanından 3 gün önce SSCB denetiminde 12 Aralık 1945'te İran Azerbaycanı'nın özerkliğini Azerbaycan Ulusal Meclisi kabul etmiştir. “Kürt Halkının Hükümeti”nin ilanından yaklaşık 40 gün sonra Kadı Muhammed 22 Ocak 1946'da törenle Özerk Kürt Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, törende SSCB'nin maddi ve manevi desteğine teşekkür etmiştir. 22 Ocak 1946'dan önce Kürtlerin amaç ve niyetlerinden haberdar olan Sovyet Siyasi Komiseri Yarmakof Tebriz'den gelip töreni seyretmiştir (Jr. Aegleton, 1989: 178). 17 Mart 1946 tarihli Türkiye gazetelerinin birinci sayfalarında Kürt Cumhuriyetine dair haberler yer almıştır (Magomedovich, 2015: 207). SSCB kendi desteğiyle kurulan³⁸ Mahabad yönetimi ile yine SSCB desteği ile kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti arasında 23 Nisan 1946'da andlaşma imzalatılmıştır (Roosevelt, 1947: 258). Bu andlaşma T.C.'nin tedirginliğini arttırmıştır. Çünkü T.C.'ye göre Kürt yönetimi isyancı birlikler için bir üs olabilirdi. T.C.'ye göre yarı bağımsız bir Kürdistan, Irak, Suriye ve Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit çabasıydı (Hassanlı, 2011: 298).³⁹

Araştırmacılar arasında SSCB'nin Mahabad yönetimine desteğinin amacına dair mutabakat yoktur. Rusya arşivlerinden (<https://rusarchives.ru/>) evraklara erişilemediğinden dönemin SSCB yöneticilerinin amacının ne olduğu tespit edilememektedir. 1946'daki SSCB devlet görevlilerinin

sevgi gösterileriyle karşılandı.” (Jr. Aegleton, 1989: 154). H. Yeşil'e göre “... Yine Mehabad'ın Azerbaycan'dan ayrılıp bağımsızlık ilan etmesi diye bir sorun ise yoktur. ...” (Yeşil, 2020: 116).

³⁷ “Velikaya Otechestvennaya voyna 1941–1945 godov” v dvenadtsati tomakh, Glavnaya redaktsionnaya komissiya General armii S. K. Shoygu, Moskva Kuchkovo pole 2015” adlı eserde Mahabad'da yaşananların aktarılmaması dikkat çekicidir. Çekilen bayrak ile Mahabad bayrağı olarak çeşitli kaynaklarda belirtilen bayrak aynı değildir.

<https://youtu.be/k-WnohWNbJ4?t=650> adresinde Mahabad'a çekilen bayrağı kocası Ma'man'ın getirdiği kumaşlar ve nakışla hazırladığını öne süren kişinin belirttiği <https://youtu.be/k-WnohWNbJ4?t=657> adresinde görülen bayrak ile S. M. Ivanov ile V. M. Magomedkhanov'un eserinde belirttiği bayrak aynı değildir (Ivanov ve Magomedkhanov, 2018: 309). Bayrak belki sonra değiştirilmiştir.

³⁸ Zhigalina Ağustos 1945'te kurulan İran Kürdistanı Demokrat Partisine SSCB desteği açık olmakla birlikte Mahabad yönetimine SSCB desteğine dair desteğin şüpheli olduğunu belirtir. Özellikle Molotov'un Kürtlere güvenilemediğinden bahseder. 17 Aralık 1945'deki yönetim ilanını anayasaya uygun olduğu için desteklendiğini belirtir (Zhigalina : 2011: 29-31).

³⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı kayıtlarında Mahabad yönetimine dair evraka rastlanmamıştır.

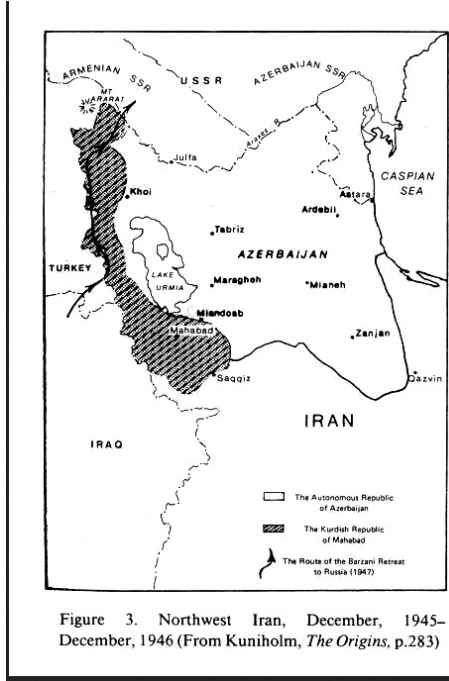
faaliyetleri ve SSCB gazetelerindeki yazılardan belki bir sonuca erişilebilir. SSCB'nin Türkiye'den taleplerini T.C.'ye kabul ettirmesinin bir aracı olma olasılığı yüksektir.

1946'da Kürtlere ilişkin SSCB Dışişleri Bakanlığı ve temsilciliklerinin faaliyetleri artmış, SSCB gazetelerinde Kürtler desteklenmiştir. 1946 Mart ayında SSCB diplomatik birimleri SSCB Dışişleri Bakanlığına sunulmak üzere Maku Konsolosluğu görev alanındaki Kürt aşiret reislerinin gücüne ilişkin rapor hazırlamıştır. 5 Mayıs 1946'da SSCB Ankara Büyükelçiliği mensupları da bir rapor hazırlayıp SSCB Dışişleri Bakanlığına iletmıştır. 5 Mayıs 1946 tarihli SSCB Büyükelçiliği raporuna göre T.C. "Kürt Milli Hükümeti"ni endişeyle karşılamış, "Türkiye Kürdistanı'nda" muhtemel bir ayaklanmayı önlemek için TBMM 1945 Aralığında Tunceli ilinin yönetimine dair Aralık 1935 tarihli kanunun yürürlük süresini uzatmıştır. SSCB Büyükelçiliği raporunda dikkat çeken ifade; " ... Türk propagandası(nın) ... hiçbir anlamı yoktur. Kürt nüfus içinde milli bağımsızlık düşüncesi genişlemektedir ve bu düşüncenin taşıyıcıları Kürt aydınlarıdır." (Hassanlı, 2011: 297-299)⁴⁰ şeklindedir. SSCB yönetimi 1946'da SSCB gazetelerinde Kürtleri destekler nitelikte yazılar yayınlamıştır. 15 Haziran 1946'da Trud gazetesi İ. Vasilyev'in "Türkiye'de Kürt Sorunu Var mı" başlıklı yazısını yayınlamıştır. Yazıda dikkat çeken değerlendirme "... Hürriyetsever halkların faşizmi yenmesinden sonra bütün halkların kendini idrak etme süreci güçlenmiştir. ..." (Hassanlı, 2011: 300) şeklindedir. SSCB yöneticilerinin Mahabad yönetimine desteğini hürriyetsever halklara SSCB yönetiminin gönülden desteğinin nişanesi olarak tevil edilebilir mi sorusunun cevabı siyah ya da beyaz değildir. Taline Ter Minassian'ın görüşü "... Sovyet hükümeti komşu ülkelerdeki etnik sorunları kurcalıyor ... bu strateji, yalnızca 1944-1946 arasında İran'da Azerilere ve Kürtlere değil, Stalin Türkiye'den Kars ve Ardahan ile ilgili yayımlacı milliyetçi talepleri ortaya attığında, Ermenilere yönelik olarak da uygulandı. ..." şeklindedir.

⁴⁰ Rapordaki tespitlerin doğruluğunu sonraki yıllarda yaşananlar göstermiştir. Şöyle ki; Osmanlı devleti döneminde genelde Kürt aşiret reisleri, T.C. döneminin başında ağalar, şeyhler yönetime karşı harekete geçmişken 1960'lı, 1970'li, 1980'li yıllarda Türkiye'de SSCB rejiminden mülhem yeni bir rejim kurma hayaliyle Türkçe eğitim görmüşlerin harekete geçtiği görülür. SSCB rejiminden mülhem kurulacak bir rejimin Kürt toplumundaki ağa, şeyh vb. unvan ve işlevleri ortadan kaldıracak olması ağa ve şeyhler ile okumuşların işbirliği halinde T.C. yönetimine başkaldırı hareketini imkânsızlaştırmıştır. Okumuşlar her ne kadar Marksizm, Leninizm'den, SSCB rejiminden ilham alsada uygulamada SSCB'nin Mahabad'da ve Mustafa Barzani örneğinde olduğu gibi ağalar, şeyhler ile hareket ettiği görülür.

Mahabad yönetiminin haritası irdelendiğinde Ermenistan SSC'ye sınırdaş olduğu görülür. Haritaya göre Türkiye ile İran arasında Mahabad yönetimi giriyor, Türkiye'nin İran ile sınırdaşlığı ortadan kalkıyor, Türkiye'nin güney Azerbaycan'a erişimi engelleniyordu. Bu halde Türkiye ile Türkistan arasına bir ülke daha giriyordu. SSCB vesayetindeki Mahabad yönetimi coğrafyası SSCB'ye bir sonraki adımda Basra Körfezine inme imkânı sunuyordu.

Harita 2: Mahabad yönetimi sınırları

Kaynak: Bruce Robellet Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*, Princeton, 1980, s. 283.

https://www.iranicaonline.org/uploads/files/azerbaijan_5_fig3.jpg erişim 11 Mart 2022.

Harita 3: Archie Roosevelt'in 1947'de yayınladığı Mahabad yönetimi sınırları

Northwestern Iran, 1946

This content downloaded from
193.140.8.18 on Wed, 11 May 2022 08:57:52 UTC

Kaynak: (Roosevelt, 1947: 249).

Harita 4: Ivanov ve Magomedkhanov'un 2018'de yayınladığı Mahabad yönetimi sınırları⁴¹

Kaynak: (Ivanov ve Magomedkhanov, 2018: 321).

Yalçın Küçük'e göre Türkiye'nin doğudan ve batıdan sarılması temin edilmiştir. T.C. 1946'da Türkiye'nin doğu sınırında SSCB destekli Mahabad yönetiminden endişe ederken Türkiye'nin batı sınırlarında da SSCB tesiri artmıştır. Türkiye'nin batı sınırında SSCB himayesinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kurulmuşken Türkiye'nin diğer batı sınırı komşusu Yunanistan'da süregiden iç savaşla SSCB'ye müzahir bir yönetimin kurulması tehlikesi tezahür etmiştir.

⁴¹ Haritadaki alanın tümüne Mahabad yönetiminin hâkim olmadığı, çizilen haritanın propaganda amaçlı olduğu değerlendirilmektedir. Mahabad yönetiminin hakimiyetinin Mahabad kentinin çevresiyle kısıtlı kaldığı, Türkiye'yi Güney Azerbaycan'a bağlayan sınırın bir zamanlar Kürt toprağı olduğunu göstermek amaçlı, maksatlı haritalar üretildiği şüphesi doğmaktadır. 1947'de çizilen, Archie Roosevelt'in yayınladığı haritanın gerçeğe daha yakın olma ihtimali yüksektir. Hmid Sadeghi ve Masumeh Hoseini'nin eserinin 33'üncü sayfadaki haritaya göre SSCB kırmızı renkle işaretlenen alanda, BBİ mavi renkle işaretlenen alanda kontrolü sağlamıştır. Mahabad, Saqqız, Serdeşt ve Bane civarı SSCB, BBİ ya da İran Şâhenşâhî devleti kontrolü dışında kaldığından Mahabad yönetimi kontrol dışındaki bu alanda ilan edilmiştir.

ABD, 1945-1946'da İran'ın SSCB nüfuzuna girmemesine çabalamış aynı şekilde ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı 1947'den itibaren açıkça SSCB'ye karşı yanına çekmiştir. Aralık 1944'te Yunanistan'da başlayan iç savaş SSCB, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin⁴² desteğiyle süregiderken 12 Mart 1947'de Truman⁴³ SSCB tehdidindeki ülkelere yardımı önermiştir. ABD, Türkiye ve Yunanistan'da kendine müzahir bir yönetime kavuşmuştur.⁴⁴

Türkiye'nin doğusunda ve batısında Batı-SSCB mücadelesi SSCB'nin Kürtler politikasına tesir etmiştir. SSCB'nin Batı karşısında ileri ya da geri adım atması Kürtleri etkilemiştir. SSCB ile İran Şâhenşâhî devleti, SSCB'nin askerlerini İran'dan çekmesi, kuzey İran petrolerini SSCB ile İran Şâhenşâhî devletinin ortak işletmesi, ortaklığın %51 hissesinin SSCB'ye ait olması konusunda 4 Nisan 1946'da andlaşma imzalamıştır.⁴⁵ Bu andlaşmaya riayetten SSCB askerlerini 9 Mayıs 1946'ya kadar İran'dan çekmiştir.⁴⁶ İmzalanan andlaşmanın İran meclisince tasdik edilmesi gerekiyordu. BBİ'nin kışkırtmasıyla güney İran'daki kabileler hükümete karşı cephe almıştır. Andlaşmanın tasdiki tehlikeye girince SSCB İran'a baskıya başlamıştır. ABD 20 Eylül 1947'de İran meclisinin SSCB ile akdedilen petrol andlaşmasını tasdik etmemesi halinde İran Şâhenşâhî devletinin toprak bütünlüğünü koruyacağı hususunda teminat vermiştir. Bunun üzerine meclis 22

⁴² "... Moskova, Yunan çetelerinin idaresini Tito düşmanı kimselere verince Yugoslavya vaktiyle asiler için pek mühim bir kuvvet teşkil eden yardımını derhal kesti ve Yunan hükümetlerinin, kuzey Yunanistan'da asilere karşı Amerikan yardımıyla giriştiği mücadeleyi kolaylaştırmış oldu." (Smith, 2019).

⁴³ <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine> erişim 13 Mart 2022. <https://youtu.be/AV41VcyB8iA> erişim 13 Mart 2022.

⁴⁴ "... Ayrıca 1946'da Truman Doktrini ile Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımın BATI BLOKU'NUN KURALLARINA UYULMASI şartı ile gelmesi ile Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınmasını (1946) da bu yukarıda belirttiğim bilgiler dahilinde değerlendirmek gerekir." <https://www.hurriyet.com.tr/rifat-serdaroglu-nun-mektubu-11637642> erişim 11 Mart 2022. Özdemir İnce, Hürriyet Gazetesi, 13 Mayıs 2009. Rifat Serdaroglu Truman doktrinini tarihini yanlış belirtmiştir. Tanıl Bora da Rifat Serdaroglu gibi Hasan Ali Yücel'in görevden alınmasını Türkiye'de anti komünizmin yükselişine bağlıyor. <https://youtu.be/1qiYpOVFBmU?t=600> Hasan Âli "Yücel'in Türkiye'ye kazandırdıkları | "Bir kütüphane çevirmişler"" erişim 11 Mart 2022.

⁴⁵ Andlaşma metni için bkz. (Yeşil, 2020: 69-70).

⁴⁶ SSCB askerlerinin İran'dan çekilmeye başladığını 24 Mart 1946'da Birleşmiş Milletlere bildirmiştir. H. Yeşil 1942'deki anlaşmaya göre SSCB'nin askerlerini çektiğini belirtir (Yeşil, 2020: 53-57). 24 Mart 1946'da Stalin ve Genelkurmay Başkanı A. Antonov SSCB ordularının İran'ı terki emrini imzaladılar (Hassanli, 2011: 288). Yakub Gazi İbragim 27 Nisan 1946'da tüm Sovyet birliklerinin İran sınırlarının dışına çıkarıldığını belirtir. İsyancıların bir subayı olan Ebu El Hasan Tafrişyan anılarında bu olayları şöyle anlatır: «Sovyet ordusu daha önce cumhuriyet birliklerinin emrine verdiği ağır silahları geri çekilirken yanında götürdü. İsyancıların ordusunda sadece İran birlikleriyle savaşırken ele geçirilen silahlar kaldı». Sonuç olarak, cumhuriyet ordusu neredeyse hiç yardım almadan kaldı. Gazi Muhammed ile yapılan görüşmelerin ardından İran birlikleri Kürdistan topraklarına sevk edildi (İbragim, 2011: 24).

Ekim 1947'de andlaşmayı tasdik etmemiş, sadece iki komünist milletvekili andlaşmanın tasdiki yönünde oy vermiştir.

SSCB'nin askerlerini çekmesi sonrası Mahabad yönetimi İran Şâhenşâhî devleti ordusunun 16 Aralık 1946'da Mahabad'a girmesiyle dağıtılmıştır (Zhigalina, 2013: 86). Mahabad yönetiminin komutanı Mele Mustafa Barzani Mahabad'dan SSCB'ye kaçmıştır.⁴⁷ Mahabad yönetiminin komutanı Mele Mustafa Barzani'nin 1949'da Bakü Radyosu'nda (Azerbaycan SSC'de) yaptığı bir saatlik konuşma Kürt ayrılıkçılığının dirilişinin tetiğini çekmiştir. Barzani konuşmasında İran, Türkiye ve Irak'taki Kürtlerin özgürlüğü ve Kürdistan'ın birliği çağrısında bulunmuştur (Hassanpour, 2005: 417).⁴⁸ Barzani'nin radyodan hitap ettirilmesi ve hitabın içeriğini o günlerdeki SSCB'nin Kürtler politikasından ayrı görülemez.

Mahabad'da ve İran Azerbaycan'ında (Güney Azerbaycan) yaşananlar Rİ ve SSCB'nin hatta RF'nin yayılma yöntemini hatırlatmaktadır. Önce mahalli güçler desteklenir, merkezi idareye isyan ettirilir sonra mahalli güçlere muhtariyet kazandırılır ardından doğrudan ya da dolaylı olarak başkente (Moskova ya da St. Petersburg) bağlanır. Muhtariyet kazandırılan ya da bağımsızlaştırılan ülkenin merkeze bağlanması genelde diğer hükümetlerin rızasıyla, gizli pazarlıklarda varılan mutabakatla sağlanır. T.C. Rİ'nin Osmanlı dönemindeki özellikle Karadeniz çevresindeki yayılma vetiresini bildiğinden ve yaşananlar unutulmadığından daima temkinliydi.⁴⁹ T.C. Rİ'nin I. Cihan Harbi öncesi ve sırasında Kürtlere yönelik faaliyetlerini unutmamıştır (Günay, 2017a: 49-68) (Günay, 2017b: 61-80).

SSCB desteğiyle Mahabad'da Kürt yönetiminin kurulduğu yılın baharında SSCB, Türkiye'den taleplerde bulunmuştur. SSCB'nin 1945'teki yazılı talepleri sonrası T.C. yöneticileri, Osmanlı yöneticilerinin Rİ korkusundan müttefik arayışı tepkisini hatırlatan, SSCB'ye karşı müttefik arayışına girmiştir. Feridun Cemal Erkin anılarına "Hükümetten aldığımız emir üzerine Birleşmiş Milletler Konferansının kapanmasından sonra yeni durumu İngiliz müttefiklerimizle görüşmek

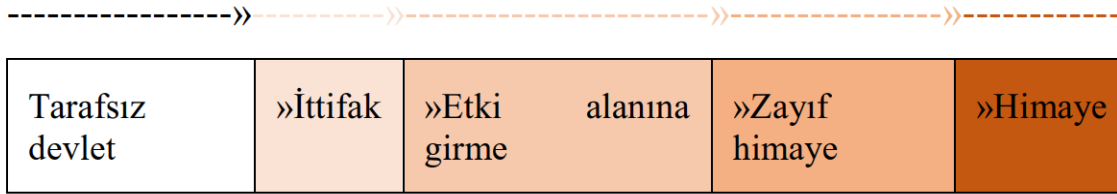
⁴⁷ Barzani kendi ifadesine göre 1944'ten itibaren SSCB gizli servisi ile temastaydı. 12 yılı SSCB'de geçti. Asla bir Sovyet adamı olmadı (Zhigalina, 2013: 9, 134).

⁴⁸ Barzani'nin çağrısı ile SSCB yönetiminin bir yıl önce, 1946 ve 1947'de Türkiye sınırına yakın Kürtleri kötü şartlarda SSCB içlerine naklini karşılaştırmak gerekir.

⁴⁹ "İsyanın başından Rumların en büyük destekçisi Rusya oldu. İsyanın hemen bütün organizasyonu 1814'de Rusya'nın Odessa şehrinde kurulan Filiki Eteryâ örgütü üyelerince gerçekleştiriliyordu.7 Ayrıca, isyanın lideri konumuna getirilecek olan ve İstanbul'un tanınan Fenerli Rum ailelerine mensup Aleksandr İpsilanti, Rus Çarı'nın yaveriydi." (Öreñç, 2011: 8).

üzere Londra'ya gittik.” cümlesini yazmıştır (Erkin, 1987: 148). BBİ'nin yetersizlikleri Yunanistan ve Türkiye'ye yardımlarını kesme noktasına getirince BBİ çözüm arayışına yönelmiştir. BBİ hükümeti 21 Şubat 1947 tarihli notalarında Nisan 1947'den itibaren kendi yetersizliği nedeniyle Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı mali yardımını durduracağını ABD'ye bildirmiş, ABD hükümetinden bu iki ülkeye verilecek yardımı üstlenmesini rica etmiştir (Şamiloğlu, 1991: 239). Bu halde Türkiye'nin hamisi BBİ, T.C.'yi bilgilendirmeden, rızasını aramadan Türkiye'nin hamiliğini ABD'ye önermiştir (Şamiloğlu, 1991: 240). Bu olay Türkiye'nin o yıllarda SSCB yönetiminin taleplerine karşı ne kadar zayıf olduğunun göstergelerindedir. Türkiye, Rİ'ye karşı Osmanlının Avrupa devleti/devletlerince himayesine benzer şekilde tekrar bir nevi korunan ülke statüsüne gerilemiştir (Başaran, 2018:14-15). Ömer Kürkçüoğluna göre “... 1952-1964 arasında, Türkiye'nin Batı'ya bağlılığı tam bir kesinlik kazanmıştır. ...” (Kürkçüoğlu, 2007: 233).

Şekil 2: Uluslararası politikada güvenlik ilişkileri

Kaynak: (Başaran, 2018: 12).

SSCB'nin talepleri dolayısıyla T.C.'nin bulduğu çözümün, ABD himayesine sığınılmasının sistemde (devlet, toplum ve ekonomi) olumlu ya da olumsuz sonuçları gözlenmiştir. M. Kemal Atatürk'ün kurduğu sistem kısmen dönüşüme uğramıştır. SSCB'nin talepleri T.C.'yi güvenlik ithaline yöneltmiştir. T.C.'nin dış politikası, iç politikası, bölgesindeki, uluslararası politikadaki durumu etkilenmiştir. Oktay Sinanoğlu'na göre SSCB talepleri sonrası Türkiye adeta sömürgeleştirilmiştir.⁵⁰ ⁵¹ Özellikle eğitime ilişkin hususlar dikkat çekicidir.⁵² ABD'nin T.C. vatandaşlarını ABD'ye cezbederek ya da Türkiye'de müesseseler kurarak ABD menfaatlerine muti

⁵⁰ https://youtu.be/z4J4_jpd3mw?t=27 erişim 27 Ocak 2022.

⁵¹ <https://youtu.be/xQonk2Wn7Rs?t=2> erişim 27 Ocak 2022.

⁵² “27.02.1946 Tarihinde Kahire’de İmza Olunan Anlaşma Gereğince Temin Edilen Paraların Kullanılmasına Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Anlaşma” özellikle dikkat çekicidir. “... Birleşik Devletler okul ve yüksek öğretim müesseselerine devam etmek arzusunda bulunan Türkiye vatandaşlarının, bu müesseselere devamları Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarını ve bu kabül okul ve müesseselere devam imkânlarından mahrum kılmamak şartıyla, seyahat imkânlarını temin etmek.”

hale dönüştürdüğü iddia edilmiştir. ABD, Türkiye ile arasındaki açık ya da gizli anlaşmalara istinaden üsler ve diğer tesisler kurmuş, ABD'nin Türkiye'deki görünür, görünmez varlığı sürekli artmıştır. Türkiye'deki ABD'li sayısı ABD nüfuzunun artışının göstergesi olarak kabul edilirse, 31 Mart 1957 tarihinde Türkiye'de 3.720 asker, 138 sivil ve 2.167 aile üyesi olmak üzere toplam 6.025 Amerikalı bulunmaktayken 1970'li yılların başında 25.000'e ulaştırılmasına müsaade edilmesi dikkat çekicidir (Kıyanç, 2020: 212).

Türkiye'nin ABD himayesine sığınması sonrası SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasına karşı T.C. ile ABD'nin ortaklığı doğmuştur. T.C. ile ABD ortaklığı nedeniyle ve SSCB'nin çabaları sonucu bazı Türkiye Kürtleri SSCB'ye yönelmiştir. Türkiye'deki bazı Kürtlerin Marksist-Leninist yönelimi T.C.'nin Kürtler politikasına ABD'nin karşı olmaması sonucunu doğurmuştur. T.C. 1940'lı, 1950'li yıllarda Kürtçe eserleri yasaklarken ABD'den, Avrupa'dan tepki çekmemiştir. Yasaklanan eserlerin genelde Şam ve Bağdat'ta basılması dikkat çekicidir.

Ekran görüntüsü 1: 1940-1960 yılları arası Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde kayıtlı Kürtçe eserlerin yasaklanmasına dair evraklar

#	Anı	Foto	Kutu	Gözet	Sıra	Özet	Tarih	
5	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	120	71	7	Bağdat'ta İbrahim Annet tarafından Kürtçe okuyan Kerem ve Yedigün Levan adı dergilerin yurda sokulmasının yasaklanması ve mevcuttur.	22.09.1949
6	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	125	29	8	Irak'ta yayımlanan Emürü adlı Kürtçe sığınan Türkiye sokulmasının yasaklanması.	11.04.1951
7	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	126	70	16	Kürtçe yazılı Mevlit Kitabının yurda sokulmasının yasaklanması.	27.09.1951
8	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	128	29	13	1938 yılında Şam'da Dr. Kamuran Ali Bedri-Kan tarafından bastırılan Eflakya İsmi adlı Kürtçe kitabın yurda sokulması.	14.04.1952
9	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	129	44	4	Nevbahar ve Heccül Enem adlı Kürtçe kitapların yurda sokulmasının vedatılmalarının yasak edilmesi.	04.06.1952
10	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	139	42	2	Şam'da basılan Sevara Azadî-Hürriyet İhtilali adlı Kürtçe dıvanın I. ve II. ciltleri ile Kürtçe Aflakya adlı kitabın yurda sokulmasının ve dağıtılmasının yasak edilmesi.	06.05.1955
11	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	144	90	19	Arap ve Slav harfleri ile yazılı Kürtçe alfabetin ve Yunanistan'da yayımlanan Yeni İsmir gazetesini ile Aeropolo gazetesinin yurda sokulmasının yasaklanması.	16.11.1956
12	Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi		30-15-1-2	146	27	4	Şam'da yayımlanan Ekinî adlı Arapça mecmua ile Kahtak Osman Sabrî'nin yayınladığı Bahoz adlı Kürtçe şiir kitabının yurda sokulmasının yasaklanması.	22.05.1957

Kaynak: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx> erişim 11 Mart 2022.

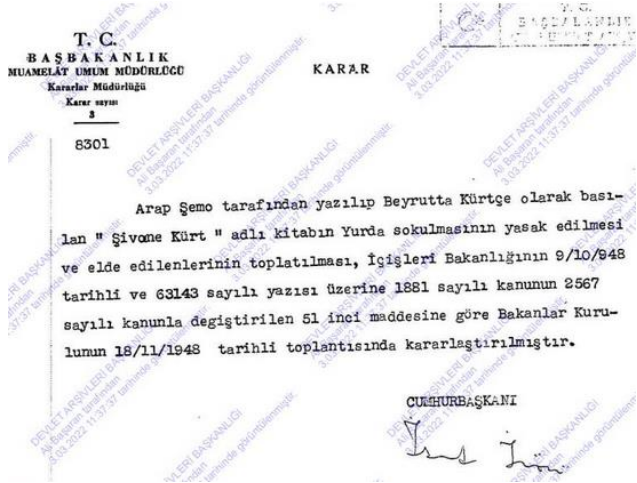
SSCB II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de Kürtlerin ayaklanmalarını gericilikle yaftalamışken T.C. ile ilişkileri bozulunca 1946'da SSCB basınında T.C.'nin Kürt politikasını eleştiren yazılar yayımlanmaya başlamıştır. İ. Vasiliev imzasıyla Trud gazetesinde çıkan bir makalede Kürtlere karşı baskıcı bir politika izleyen Türkiye'nin hesap vermesi istenmiştir. Kürtlerin Batılı devletlere karşı duyduğu hoşnutsuzluğu değerlendiren SSCB, Kürtlerin yaşadığı Sadabad Paktı üyesi İran-

Irak-Türkiye'deki Kürtçü hareketi bu hükümetlere karşı yıkıcı güç olarak kullanmaya başlamıştır. Özellikle SSCB'de yaşayan Mele Mustafa Barzani'nin 1958'de Irak'a dönmesi ile başlayan ayrılıkçı Kürtçü hareketlerde SSCB, SSCB sonrasında ise RF'nin izlerini görmek mümkündür (Özdemir, 2017: 131). T.C. SSCB'yi Kürtleri isyana kışkırtmakla suçlamıştır. SSCB Kürtleri yaşadıkları ülkelerde sık sık kullanmıştır (Heper, 2010: 228). Angelika Pobedonotseva Kaya'nın değerlendirmesi önemlidir: "... bölgedeki özgürlük hareketleri, özellikle de Kürtlerin desteklenmesi salt Moskova'nın politikalarının hayata geçirilmesi bağlamında değerlendirilen araçlar olarak ele alınmaya başlandı." (Pobedonotseva Kaya, 2019).

1940'lı yılların ortasından itibaren Kürtçe yayınların Türkiye'ye sokulmasının yasaklanmasına dair cumhurbaşkanı düzeyinde imzalı çok sayıda kararın belgesinin Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi kayıtlarında yer aldığı görülmektedir.⁵³ 1930'lu yıllarda SSCB denetimindeki Erivan Radyosunun Kürtçe yayınlarından şikâyet eden T.C. 1940'lı yıllarda Kürtçe basılı yayınlara karşı tedbir almıştır. T.C. her türlü Kürtçe yayının yurda girmesini yasaklamıştır. Özellikle Arap Şemo tarafından yazılan "Şivone Kürt" adlı kitap dikkat çekicidir. Arap Şemo Ermenistan SSC'de Kürdolojiye katkıda bulunmuştur. 1935'te Erivan'da Kürtçe yayınlanan kitabın Beyrut'ta Kürtçe basılması ilginçtir. SSCB yönetimince Ermenistan SSC haricinde başka ülkelerde de Kürtçe matbuatın desteklendiğinden şüphelenilebilir. Mahabad yönetimine matbaa ve radyo yayın cihazlarının temini SSCB'nin Kürtçe yayıncılığa SSCB sınırları dışında verdiği desteğin bir nişanesidir.

⁵³ Örneğin "Belge Özeti: Abdulaziz Yamülki tarafından yazılan ve 1946 yılında Tahran'da bastırılan Kürdistan ve Kürt İhtilalleri adlı kitabın yurda sokulmasının yasak edilmesi ve elde edileceklerin toplattırılması. Yer Bilgisi: 117 - 52 - 1 Dosya Ek : 52-90 Belge Tarihi : 15.07.1948-00.00.0000" Kurum : 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) Dili: Türkçe.

Arşiv belgesi 2: Arap Şemo adlı kitabın yasaklanması

Kaynak: Belge Özeti : Arap Şemo'nun yazdığı Beyrut baskılı Kürtçe Şivane Kürt adlı kitabın yurda sokulmasının yasaklanması. Yer Bilgisi: 117-75-13 Dosya Ek: 52-95 Belge Tarihi: 18.11.1948 Kurum: 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) Dili: Türkçe.

1940 ila 1960 arasında Dışişleri bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde "Kürtler" kelimesi ile aramada 03 Mart 2022 itibariyle 44 kayda erişilmektedir. Bu kayıtlardan T.C. yönetiminin SSCB'nin Kürtler politikasını dikkatlice takip ettiği sonucu çıkarılabilir.

Ekran görüntüsü 2: 1940 ila 1960 arasında Dışişleri bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde "Kürtler" kelimesi ile araması sonucu

#	Arşiv	Fon	Kutu Gömlek Sıra	Özet	Tarih
1	Sepelim 25.02.2022	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi	571 36185 142709 34	Yakın Doğu SSCB politikası, SSCB'nin Kürtleri Türkiye'ye karşı isyana teşviki.	1940-02-27
2	X	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi	534 37165 148354 105	İran'daki Kürtler hakkında.	1941-11-14
3	X	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi	534 37165 148354 109	Savaş sırasında İran'daki Kürtler	1941-11-14
4	X	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi	534 37165 148354 124	İran'daki Kürtler ve faaliyetleri hakkında verilen malumat.	1941-11-30
5	X	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi	534 37165 148354 90	Rusların teşviki alan silahlı Kürtlerin Tebriz civarında serbestçe dolaştıkları.	1941-12-12

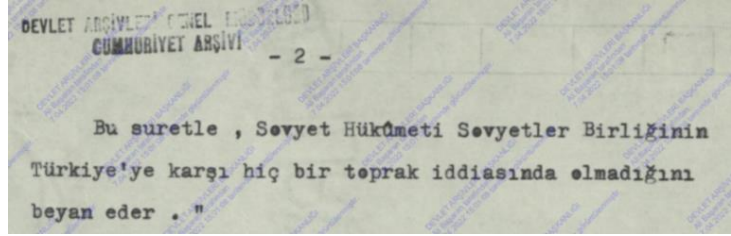
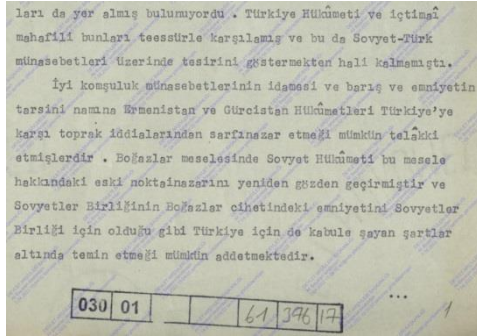
Bulunan Kayıt Sayısı : 44

Kaynak: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx> erişim 14 Nisan 2022.

2. SSCB'nin Türkiye'den Taleplerini Resmen Geri Çekmesi Sonrası SSCB'nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası

SSCB Türkiye'den taleplerinden vazgeçince Türkiye Kürtlerine ihtiyacı kalmamış, ilişkilerin talepler öncesi dereceye çıkacağını ummuştur. Kruşçev talepler dolayısıyla ilişkilerin bozulmasının sorumlusu olarak Molotov ve Stalin'i göstermiştir. Kruşçev bir Politbüro toplantısında 1957'de Molotov'u azarlamıştır. "Sen ve Stalin İran ve Türkiye'nin bir düşman yapılmasının sorumlularısınız, bu ülkelerin düşman yapılmasına hiç gerek yoktu, bunlarla geçmişte tam bir mutlulukla iş birliği yapmıştık." (Stone, 2018: 74). İhsan Sabri Çağlayangil anılarında Kruşçev'in ilişkilerin bozulmasında Stalin ve Beria'ya işaret ettiğine değinmiştir.⁵⁴

Arşiv belgesi 3: 30 Mayıs 1953 tarihli Molotov'un okuduğu ve tevdi ettiği metin.

Kaynak: Belge Özeti: Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Molotov'un Türk-Rus ilişkileri hakkında beyanatına dair. Yer Bilgisi: 61 - 376 – 17 Dosya Ek : E4 Belge Tarihi : 30.05.1953-00.00.0000 Kurum : 30-1-0-0 / Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Dili: Türkçe.

Stalin'in ölümü ya da öldürülmesi sonrası SSCB taleplerinden vazgeçse de SSCB-Türkiye ilişkilerinin önceki dereceye⁵⁵ çıkamamasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle Türkiye'nin uluslararası politikadaki yeri ve rolü değişmişti, artık T.C. Batı'ya bağımlı dış politika izlemek durumundaydı. 1950'li yıllarda SSCB-Batı mücadelesi İran, Irak, Suriye ve Yunanistan da

⁵⁴ ""Benim çocukluğumda sizin mandalinalarınız, lokumunuz, Kayseri pastırmanız gelirdi buralara. Komşuluğumuz son derece yakın ve iyi ilişkiler içinde sürerdi. Şimdi bir Amerika tutturduunuz gidiyorsunuz. ... Kruşçef güldü: "Sizden Kars'ı, Ardahan'ı istemiyoruz. Böyle bir şey, bugün için yok. Bunları Stalin istedi. Bu fikirde Stalin'in fikri değil, Beria'nındı. O da göreceğini gördü. Görüyorum ki o zaman Rusya'yı yöneten Stalin'in bu dediğine inandınız. Haklısınız. Şimdi de Rusya'yı ben yönetiyorum. Benim söylediklerime neden inanmıyorsunuz? Ben Stalin'e karşıyım. Kendisini hiç sevmem. Stalin beş milyon kişiyi öldürmüştür. ...". (Çağlayangil, 1990: 323).

⁵⁵ Siyasi ve iktisadi ilişki türlerinin kartezyen koordinat sistemindeki yeri ve 1923-1991 yılları arası siyasi ilişkilerin derecesi için bkz. (Başaran, 2019: 235).

süregiderken T.C. Batı'yı desteklemiştir. Bu ülkelerde Batı ile SSCB'nin nüfuz mücadelesi Kürtleri olumsuz etkilerken, Türkiye-SSCB ilişkileri de olumsuz etkilenmiştir.

1953'te Stalin'in ölümünün/öldürülmesinin ardından SSCB'nin İran, Irak, Suriye ve Mısır politikası değişmiştir. Anılan ülkelerde, İran dışında SSCB'ye müzahir yönetimlerin kurulmasıyla SSCB'nin Batı emperyalizmi karşıtı, devrimci, ayrılıkçı, Kürtçü oluşumları destekleme gerekçesi ortadan kalkmıştır. SSCB kendine müzahir ülke yönetimlerine diplomatik destek, silah tedariki, askeri eğitim, iktisadi yardım, öğrenci kabulü vb. uygulamalara yönelmiştir.

1950-1960 yılları arası Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarında Batı ya da SSCB destekli yönetim değişiklikleri yaşanmıştır. Batı ile SSCB Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarını oluşturan ülkelerde İran, Irak ve Suriye'de kendilerine müzahir yönetimleri iş başına geçirmek ya da iş başında tutmak için mücadeleye girişmiştir. Mısır'da da aynı politika izlenmiştir. Mısır Krallığı 23 Temmuz 1952'de darbeyle devrilmiş, 18 Haziran 1953'te Mısır Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Mısır'dan sonra İran'da darbe yaşanmıştır. İran Şâhenşâhî devletinin SSCB nüfuzuna gireceği öngörüsüyle 19 Ağustos 1953'te Türkiye'nin doğusunda İran Şâhenşâhî devleti başbakanı Musaddık'a yönelik BBİ darbe gerçekleştirmiştir.⁵⁶ “Norman Darbyshire'a göre, İngiltere'nin -MI6'in- Musaddık'ı devirmek istemesinin ana nedeni, hükümetinde Komünist Partisi Tudeh'ten sadece bir bakan olmasına rağmen, onun eninde sonunda Sovyet etki alanına gireceğinden kuşkulandırılmasıydı.”⁵⁷ “Darbyshire'a göre, Musaddık'ın kaderi göreve geldiği gün belli olmuştu. “İngiltere'nin çıkarına bir anlaşma imzalasaydı da (petrol şirketi ile) Musaddık'ı devirmek isteyeceklerdi. Rusya'nın İran'ı etkisi altına almasını önlemek için er ya da geç ondan kurtulmayı düşüneceklerdi. Ben bunun böyle olacağından eminim” diyor.”⁵⁸

SSCB-Batı mücadelesi ile Türkiye, İran ve Irak yönetimlerinin ayrılıkçı Kürtçülere karşı mücadelesi birbirine karışmıştır. 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Başbakan Adnan Menderes ile Nuri Said Paşa'nın Bağdat Paketi'nin kuran Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Andlaşmasını imzalamasına Mısır Cumhuriyeti ve SSCB olumsuz tepki göstermiştir. SSCB Dışişleri Bakanı Molotov Bağdat Paketi'nin Batı sömürgeciliğinin dirilişi olduğunu belirtip NATO'nun Ortadoğu'ya kadar uzandığını

⁵⁶ Darbenin öncüsünün, planlayıcısının BBİ mi ABD mi olduğu konusu apaçık değildir. CIA'nın lider MI6'nın tetikleyici olduğu da iddia edilmektedir.

⁵⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53810694> erişim 04 Mart 2022.

⁵⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53810694> erişim 04 Mart 2022.

iddia etmiştir (Öztürk, 2010: 60).⁵⁹ 3 Kasım 1955'te kuruluşu tamamlanan Bağdat Paketi'nin SSCB'ye karşı oluşturulmasının yanında Türkiye, İran Şâhenşâhî devleti ve Irak Krallığı'na Kürtçü ayrılıkçılığa karşı ortak mücadele imkânı sunmuştur. SSCB, İran'da 1953'te kaybetmiş, 1955'te Irak'ta da kaybetmiş ancak 1956'da Batı'ya karşı Mısır'ı kazanmıştır. Süveyş Kanalı buhranı sırasında, 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır Cumhuriyetine saldırısı sonrası 5 Kasım 1956'da SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Nikolay Aleksandroviç Bulganin BBİ başbakanına ve IV. Fransa Cumhuriyeti başbakanına Mısır'a saldırının durdurulması için Londra, Paris ve Tel Aviv'e roketle saldırmaya kararlı olduğunu bildirmiştir (Ömer Kürkçüoğlu, 2007). Süveyş Kanalı buhranı sonrası SSCB'nin Mısır Cumhuriyetindeki nüfuzu artmıştır (Kürkçüoğlu, 2007: 94).

SSCB 1956'da Mısır Cumhuriyeti'nin müzaheretini kazanmasının ardından Suriye Cumhuriyetinin de müzaheretini kazanmıştır. Suriye Cumhuriyeti'nin savunma bakanı Halit El-Azm'in Temmuz 1956'da Moskova'da imzaladığı andlaşmalarda SSCB'nin 500 milyon USD'lik iktisadi ve askeri yardımı öngörülmüştür. 17 Ağustos da genelkurmay başkanlığına gençken Fransız Komünist Partisi üyesi olan Albay Afif El-Bızri getirilmiştir (Armaoğlu, 2019: 387). Suriye Cumhuriyeti'ni SSCB'ye yakın yöneticilerin yönetmeye başlaması nedeniyle II. Dünya Savaşıyla SSCB'nin kuzeyden tehdidine maruz kalan Türkiye'nin artık SSCB'ye müzahir Suriye'den yani güneyden de SSCB tehlikesine maruz kalması durumu ortaya çıkmıştır. Suriye Cumhuriyeti ile T.C. arasındaki hasmane vaziyet nedeniyle SSCB Başbakanı Bulganin'in 10 Eylül 1957 tarihli mektubuna, Başbakan Menderes'in 30 Eylül'deki cevabında T.C.'nin ne Suriye Cumhuriyetine ne de başka bir ülkeye saldırı niyetinde olmadığı belirtilmiştir (Kürkçüoğlu, 2007: 109). Ekim ayında T.C.-SSCB gerilimi ve Suriye buhranı şiddetlenmiştir. Kruşçev 9 Ekim'de "Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak" demiştir. 11 Ekim'de "aradaki mesafeye rağmen" ABD'nin müttefiki ve dostu Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri "hafife alamayacağı" ABD tarafınca belirtilmiştir (Armaoğlu, 2019: 389).

⁵⁹ Aslında BBİ Musaddık'ın Sovyetler eksenine kaydığını bahane ederek ABD'yi kendi çıkarları yönünde darbe yapmaya tetiklemiştir. Ajax Darbesi CIA tarafından yapılmış, MI destek vermiştir. Churchill'in en önemli sorunu petrolün millileştirilerek elinden çıkarılmasıydı (Kinzer, 2003). Stephen Kinzer eserinin 145-146'ncı sayfalarında Churchill'in Truman'ı nasıl ikna ettiğini, 156-157'nci sayfalarında ise Churchill'in Eisenhower'ı bu konuda yönlendirmeye çalıştığını açıklamıştır.

SSCB BM'de Suriye Cumhuriyeti yönetimini desteklerken ABD T.C. yönetimini desteklemiştir (Kürkçüoğlu, 2007: 110, 91). T.C.'nin Suriye Cumhuriyeti yönetiminin politikalarına aşırı hassasiyeti Suriye Cumhuriyeti yönetimini SSCB'ye itmiştir (Kürkçüoğlu, 2007: 127-128). Suriye Cumhuriyeti yönetimi ile T.C. arasındaki güvensizlik sonrası T.C.'ye müzahir Irak Krallığı yönetiminin de devrilmesiyle SSCB, Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını uygulayabileceği bir ülke daha kazanmıştır.

SSCB, 1956'da Mısır Cumhuriyeti ve 1957'de Suriye Cumhuriyeti'nin müzaheretini kazandıktan sonra 1958'de Irak Krallığı'nın darbeye maruz kalması sonrası kurulan Irak Cumhuriyeti'nin de müzaheretini kazanmıştır. 14 Temmuz 1958'de Irak Krallığı'nda askeri darbe sonrası SSCB'nin darbecilere desteği yeni Irak yönetimini SSCB'ye yöneltmiş, Irak Cumhuriyeti 24 Mart 1959'da Bağdat Paktından ayrılmıştır (Bostancı ve Karaca, 2018: 147). Darbe sonrası Mustafa Barzani SSCB'den Irak'a yönlendirilmiştir. Ömer Kürkçüoğlu'nun tespiti dikkate değerdir: "Bağdat Paktı, SSCB'ni "çevreleme politikası"nın yeni bir uygulaması, SSCB'nin etrafında kurulmakta olan "güvenlik koridoru"nun yeni bir halkası olarak düzenlenmişti. Oysa, Pakt, bu noktada da beklenenin tam tersi bir sonuç yaratmıştır." (Kürkçüoğlu, 2007: 70). Irak Cumhuriyeti SSCB'nin önemli bir silah müşterisi olmuştur (Çotu, 2017: 60). Bu sonuç SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasına tesir etmiştir.

Kahire Radyosu'ndan 1957'de 45 dakikalık Kürtçe yayınlar Mısır Cumhuriyeti'nin Irak Krallığına karşı kampanyasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Irak Krallığı yönetiminin yapısı ve Bağdat Paktı'nın amaçları teşhir edilmiş, ayrıca milliyetçi Kürt şiirleri ile aralarında Ey Reqîp "Ey düşman" ile Ey Kurdîne "Ey Kürtler" marşları yayınlanmıştır. T.C. radyo yayınlarından dolayı SSCB ve Mısır Cumhuriyeti'ni protesto etmiştir. Mısır Cumhuriyeti yayınların Birleşik Arap Cumhuriyeti üyesi olan Suriye Kürtlerine yönelik olduğunu açıklamıştır (Ağcakulu, 2012: 53). SSCB, Irak'ta vuku bulan 14 Temmuz 1958 gecesindeki askeri darbeden hoşnut olmuştur. Darbe sonrası T.C.'nin Irak Krallığını korumaya yönelik müdahaleye niyetlenmesi üzerine darbecileri koruyan SSCB 24 Temmuz 1958'de Türkiye'ye muhtıra vermiştir. Irak Cumhuriyeti ve Suriye Cumhuriyeti'nde SSCB'nin nüfuzu Türkiye Kürtlerine yönelik politikalarını uygulayabileceği ülkeler arasına anılan ülkeleri de katmıştır. Bağdat Radyosu 1958'de krallığın yıkılmasından sonra komşu ülkelerdeki Kürtleri etkileyen güçlü politik bir araca dönüştürülmüştür (Hassanpour, 2005: 415). T.C. SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik propagandalarından yakınmayı 1958 yılı boyunca

sürdürmüştür. T.C., Bağdat ve Şam radyolarından SSCB'nin tesirinde Kürtlere yönelik propaganda yapıldığını iddia etmiştir (Tellal, 2000: 134).

Türkiye Kürtlerini sosyalizme kazandırma faaliyetleri içinde Erivan Radyosu Kürtçe yayınları önemlidir. 1955 yılından itibaren iki yıl Kürtçe test yayınında haftada bir gün 15 dakika Kürtçe yayın yapılmıştır (Ağcakulu, 2012: 138).⁶⁰ Erivan Radyosu'nun Kürtçe yayınları SSCB'nin o yıllardaki radyo yayınlarının dinlenebildiği coğrafyadaki Kürtlere yönelik politikasının göstergesi sayılabilir.⁶¹ Çünkü her ne kadar Kürtçe yayınların radyo istasyonu Ermenistan SSC'de olsa da SSCB merkezi yönetimi politikasından bağımsız değildi. Bu sonuca Ağcakulu'nun Temur Muradov'dan aktardığı ifadelerden erişmekteyiz:

“Radyoda her şey kontrol ediliyordu. Röportaj ya da makaleler kontrol ediliyordu ki içinde Sovyet politikalarına zarar veren bir şey olmasın. ... SSCB'de şer ve kavga propagandası yasaktı. Kürtlerin Türkülerinin hemen hemen hepsi kavga, kaçakçılık, vurma, öldürme, öç alma üzerineydi. Öyleyse ne vereceğiz bunlar yasak olursa? ...” (Ağcakulu, 2012: 143).

“Reya Teze'nin yasaklandığı zaman da bile, Erivan Radyosu açıktı. Sebebi Radyo Kürdistan'a yayın yapıyordu. Zaten açılış sebebi, Sovyet Siyasetini Kürt dilinde milyonlarca Kürde ulaştırma isteğiydi.

Sovyetlerin bir amacı da Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlerin bağımsızlığını sağlamak ve onun Sosyalist devlet olmasını yani Sovyet bloğuna dâhil olmasını sağlamaktı. Bu durum bizim işimize geliyordu. Radyoda çalışanların bazısının Vatan anlayışı Sovyetlerle sınırlı idi. Bazısının ki ise bütün Kürdistan'a ulaşıyordu.” (Ağcakulu, 2012: 144).

SSCB'nin tüm Türkiye vatandaşlarını sosyalizme kazandırma faaliyetleri ile Türkiye Kürtlerini sosyalizme kazandırma faaliyetlerini ayırmak gerekir. SSCB'nin diğer ülkelerdeki Kürtlere yönelik politikası ile SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını da karıştırmamak gerekir. SSCB'nin Türkiye'den taleplerinden vazgeçmesi sonrası Türkiye Kürtlerini araçsallaştırdığına dair açıkça verilere erişilememektedir. Bugünkü mevcut verilere göre SSCB'nin resmi taleplerinden vazgeçmesinden sonra araştırılan dönemde Türkiye Kürtlerini doğrudan araçsallaştırma politikası uyguladığına dair bir sonucuna erişemiyoruz. SSCB'nin iç yapısı, milliyetler politikası ile yurtdışına yönelik SSCB politikası arasında bağlantı vardır. Rİ tabiiyetinde çok farklı milletlerin bulunması SSCB'nin devlet yapısında tezahür etmiştir. SSCB kurulmadan önce de kurulduktan

⁶⁰ S. 57'de ise 10 dakika olduğu bildirilmiştir.

⁶¹ “... Ancak Erivan Radyosu özelinde bu durum daha çok Sovyet rejiminin politik kurumlarıyla ilişkisi dahilinde gerçekleşmiştir. ... Erivan Radyosu'nun sansür ve kontrolden bağımsız olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. ... Bana ağaların, beylerin, Allah'ın adını anmayacaksın dediler. ... ağalar, şeyhler üzerine, işçi sınıfının düşmanları üzerine söylenen şarkılar olduğunu yazıyorlardı. Ya da radyoda kolhozların övülmediği, inek sağanlardan söz edilmediği vs. dile getiriyorlardı ... ” (Elend, 2021: 86-88).

sonra da içeriye ve dışarıya yönelik milliyetler politikasının ayarı hassasiyet gerektirmiştir. SSCB'yi oluşturacak cumhuriyet sınırlarının belirlenmesinde milliyetler gözetilmiştir. Devletler arasında sınırların belirlenmesinde Piedmont kaidesi devletler arasındaki sınırın öte yakasındaki milli bağlar SSCB nüfuzunun komşu devletler içerisinde daha ileriye eriştirilmesi imkânı sunarken, öte yakadaki hükümetlerin de milli bağları SSCB aleyhine kullanmasına imkân sağlamıştır (Martin, 2001: 315). SSCB'nin Gürcistan ve Ermenistan SSC için Türkiye'den toprak talebi bu çerçevede görülebilir. SSCB'de farklı milletlerin yaşaması farklı kültürel ürünlerin oluşumu ve yayılmasına kaynaklık etmiş, bazen SSCB yönetimince teşvik edilirken bazen de kösteklenmiştir. Bu minvalde 1925 tarihli politbüro kararı SSCB sınırlarındaki azınlıklara yönelikti. Daha çok milli okul açılmalı, daha çok milli alan tanımlanmalı, mahalli dilde basın yaygınlaşmalı, devşirme ve milli kadrolar arttırılmalı, Rus şovenizmi ise bastırılmalıydı (Martin, 2001, 315). Kürtçe radyo yayınları, Kürtçe eğitim veren kurumlar, Kürtçe kitaplar ve milli kültüre yönelik diğer yayın ve araştırmalar da bu kapsamda görülebilir.

Sonuç

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasının II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında değiştiği sonucuna erişilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında T.C.'nin Üçüncü Reich safında savaşa katılmaması için SSCB T.C.'yi Kürtlerle korkutmuştur. SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası II. Dünya Savaşı sırasındaki konferanslarda Türkiye'ye dair taleplerini Batı'ya açması ve kabul ettirmesi çabasıyla ilişkilendirilmiştir. SSCB taleplerini BBİ ve ABD'ye açıkladıktan sonra BBİ ve ABD karşı çıkmasa da razı da olmamıştır. SSCB taleplerini Türkiye'ye yazılı bildirmesinden sonra SSCB temsilcileri Suriye'de 8 Mayıs 1945 ve 5 Eylül 1945'te Kürtler ile görüşüp Türkiye'ye karşı silahlı mücadele için Kürtleri yönlendirmeyi denemiştir. SSCB'nin 1945'te Mahabad'a tesiri dikkate alındığında SSCB'nin Türkiye'yi taleplerini kabule zorlamasında Kürtlerle işbirliğinin yeterli olmasa da tesirli olacağı sonucu açıktır.

SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasına tesir eden bir diğer vetire Türkiye'nin Batı himayesine girmesidir. SSCB'nin taleplerine karşılık T.C. Batı'dan himaye aramıştır. Önce BBİ sonra ABD'nin etkin himayesine sığınmıştır. SSCB Türkiye'den taleplerinden 1953'te vazgeçse de Türkiye'nin Batı ile güvenlik bağlantıları, NATO üyeliği, T.C.-SSCB ilişkilerinin talepler öncesi seviyeye çıkmasına mani olmuştur.

Batı-SSCB mücadelesinin Türkiye'nin komşularında İran, Irak, Suriye'de ayrıca Mısır'da yaşanması Türkiye-SSCB ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. SSCB, 1956'da Mısır Cumhuriyeti⁶² ve 1957'de Suriye Cumhuriyeti'nin müzaheretini kazandıktan sonra 1958'de Irak Krallığı'nın darbeye maruz kalması sonrası kurulan Irak Cumhuriyeti'nin de müzaheretini kazanmıştır. 14 Temmuz 1958'de Irak Krallığı'nda askeri darbe sonrası SSCB'nin darbecilere desteği yeni Irak yönetimini SSCB'ye yöneltmiş, Irak Cumhuriyeti 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan ayrılmıştır. SSCB'nin Mısır, Suriye ve Irak'ta nüfuz kazanması bu ülkelerden Kürtçe radyo yayınları ve basılı yayınlar T.C.'yi kaygılandırmıştır. SSCB'nin politikalarında propaganda, sesli, basılı yayınlar önemli yer tutmuştur. SSCB'nin Mahabad Kürt yönetimine radyo cihazları ve matbaa temin etmesi bunun bir göstergesidir. Bağdat Radyosu 1958'de Irak Krallığı'nın yıkılmasından sonra komşu ülkelerdeki Kürtleri etkileyen, güçlü politik bir araca dönüştürülmüştür. Bağdat, Şam, Kahire'den Kürtçe radyo yayınları yine Ermenistan SSC'den Kürtçe yayınlar, Kürtçe basılı kültürel ürünlerin Türkiye'ye girişi T.C.'yi kaygılandırmıştır. Türkiye SSCB'yi Kürtçe radyo yayınlarından dolayı protesto etmiştir.

Sonuç olarak T.C.-SSCB ilişkileri yanında Batı ile SSCB'nin İran, Irak, Suriye ve Mısır'daki mücadelesi, SSCB'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikasını şekillendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağcakulu, A. (2012). Ortadoğu'da Kürtçe Radyo Yayınları: Erivan Radyosu Örneği (1955-1990). Marmara Üniversitesi.
- Akyüz, A. (2018). Sovyetler Birliği'nin Kürt Politikası -II. Marksist Teori, 33, 71–82.
- Armaoğlu, F. (2019). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). Kronik Kitap.
- Arslan, G. (2022). Gürcü Akademisyenlerin “Türkiye'ye Karşı Meşru Taleplerimiz Üzerine” Başlıklı Mektubu ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 16(32), 475–522.
- Balkin, J. M. (2004). Yapısöküm. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1), 321–332.
- Başaran, A. (2018). Annales Araştırma Yöntemine Göre Türkiye'nin Uluslararası Politikadaki Yeri ve Rolünün Değişimine Rusya'nın Etkisi (1699-2017). İmaj Yayınevi.

⁶² Mısır Cumhuriyeti, Irak Krallığı'na karşı 1957'de “Arapların Sesi” radyosuyla ciddi bir propaganda savaşı başlatmıştır. Kahire Radyosu'nda yayınlanan ve Irak ile İran'da geniş bir dinleyici kitlesi bulan 45 dakikalık Kürtçe program, bu kampanyanın bir parçası idi. Programda Irak Krallığı yönetimin yapısını ve Bağdat Paktı'nın amaçlarını teşhir eden haberler yapıyordu (Ağcakulu, 2012: 53). Propagandaya SSCB desteği muhtemeldir.

- Başaran, A. (2019). İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri (1992-2000). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14(27), 229–260.
- Başlamış, C. (2010, April 16). KGB Kürt ayaklanması çıkaracaktı. *Milliyet Gazetesi*. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/kgb-kurt-ayaklanmasi-cikaracakti-1225771>.
- Beşikçi, İ. (1990). *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*. Paris Kürt Enstitüsü.
- Bostancı, M., ve Karaca, E. (2018). Bağdat Paktı'na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(27), 123–153.
- Çağlayangil, İ. S. (1990). *Anılarım*. Yılmaz Yayınları.
- Can, H. (2021). *Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Kürtler (1917-1956)*. Ceylan Yayınları.
- Çelik, A. (2020). 1960'larda Kürdistan Özgürlük Mücadelesi ve Anti-Sömürgeci Gramerin Oluşumu. *Kürd Araştırmaları Dergisi*, 2, 57–86.
- Çelik, A. (2021). Soğuk Savaş'ın İlk Yıllarında Avrupa'daki Kürt Aktivizmi Kürt Gençlerinin Enternasyonal Öğrenci Ağlarına Katılımı ve Yeni Bir Kurtuluş Ufku Olarak Sovyet Komünizmi. *Kürd Araştırmaları Dergisi*, 6, 41–75.
- Çotu, C. (2017). Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Kürtlerin Yeri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Elend, K. (2021). *Kimliği Terennüm Etmek Erivan Radyosu Kürtçe Yayını*. İletişim Yayınları.
- Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*. Türk Tarih Kurumu.
- Forestier-Peyrat, E. (2019). 1940'lardan 1980'lere Kürtlere Yönelik Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Kürt Aktivizmi. *Kürt Tarihi*, 38, 46–55.
- Göktaş, H. (1991). *Kürtler II Mehabad'dan 12 Eylül'e*. Alan Yayıncılık.
- Günay, N. (2017a). Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 49–68.
- Günay, N. (2017b). Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkisi. *Ermeni Araştırmaları*, 56, 61–80.
- Hassanlı, C. (2011). *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953*. Bilgi Yayınevi.
- Hassanpour, A. (1994). The Kurdish Experience. *Middle East Report*, 189, 2–7.
- Hassanpour, A. (2005). *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*. Avesta.
- Heper, M. (2010). *Devlet ve Kürtler*. Doğan Kitap.
- Ivanov, S. M. & Magomedkhanov, M. V. (2018). Krasnyy Kurdistan i Mekhabadskaya respublika. In *Kurdy. Legenda Vostoka* (pp. 300–323). PAO Gazprom Neft'.

- İbragim, YA. G. (2011). Natsional'naya politika SSSR v Irane i yeye vliyaniye na razvitiye demokratcheskogo dvizheniya v Iranskom Kurdistane posle Vtoroy mirovoy voyny. Vestnik Leningradskogo Gosudarstvennogo Universiteta Im. A.S. Pushkina, 4(4), 19–25.
- Jr. Aegleton, W. (1989). Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946. Komkar Yayınları.
- Kinzer, S. (2003). All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror. John Wiley & Sons, Inc.
- Kıyanç, S. (2020). Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 36(101), 203–252.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 10(19), 241–276.
- Küçük, Y. (2004). Sırlar. İthaki Yayınları.
- Kurdish Human Rights Project / Human Rights and the Kurds in Iran. (2009).
- Magomedovich, M. V. (2015). Iranskiy Kurdistan V Politike SSSR Vo Vtoroy Polovine 1930 – 1940-kh gg. Yeletskiy Gosudarstvennyy Universitet Imeni i. A. Bunina.
- Martin, T. (2001). The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939. Cornell University.
- Minassian, T. T. (2019). Komintern'in Seyyar Militanları Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'daki Azınlıklar. Yordam Kitap.
- Norman Stone. (2018). Russia and Turkey in Historical Perspective. Avrasya Dünyası, 72–77.
- Ömer Kürkçüoğlu. (2007). Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970). Barış Kitap.
- Örenç, A. F. (2011). Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri. Uluslararası Suçlar ve Tarih, 11, 5–32.
- Özdemir, B. (2017). Rusya'nın Kürt Politikası: Başlangıçtan 1917'ye. İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, O. (2010). Türkiye-İrak ilişkileri ve Kürt Sorunu (1926-1990). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pazarcı, H. (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2003). Uluslararası Hukuk. Turhan Kitabevi.
- Pobedonostseva Kaya, A. (2019). Barzani ve SSCB: Ölü Doğan Bir İttifak mı? Kürt Tarihi, 38, 14–21.
- Roosevelt, A. (1947). The Kurdish Republic of Mahabad. Middle East Journal, 1(3), 247-269.

- Şamiloğlu, A. R. (1991). Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları. *Bellekten*, 55(212), 239–256.
- Selected Documents of the Bandung Conference. (1955).
- Smith, B. (2019). Bir Amerikan Büyükelçisinin Sovyet Rusya Hatıraları. *Dorlion*.
- Taşdemir, F. (2003). Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Güç Kullanmasının Meşruluğu ve Uluslararası Silâhlı Çatışmalar Hukukuna Etkileri. *Liberal Düşünce* 29, 33-52.
- Taşdemir, F. (2016). Uluslararası Hukukta Toprak Bütünlüğü İlkesi, Tanıma Doktrini ve Bir Norm Olarak Ayrılma Hakkı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18(3), 644-668.
- Taşdemir, F., ve Özer, A. (2017). Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-Determinasyon ve Ayrılma. *Hukuk Yayınları*.
- Tellal, E. (2000). SSCB-Türkiye İlişkileri: 1953-1964: Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde. *Mülkiyeliler Birliği Vakfı*.
- Urrutia, P., ve Villellas, A. (2012). Reopening the Kurdish Question: States, Communities and Proxies in a Time of Turmoil. *Norwegian Peacebuilding Resource Centre. NOREF Report*.
- Yalın, H. (2021). 1945 Türkiye-SSCB İlişkileri. *Kırmızı Kedi*.
- Yeşil, H. (2020). Bolşevik Bakışla Mehabad Kürt Cumhuriyeti. *Dönüşüm Yayınları*.
- Zhigalina O. I. (2011). Kurdskiy krizis 1945g. i sozdaniye Mekhabadskoy Respubliki. In N. M. Mamedova (Ed.), *Iran I Vtoraya Mirovaya Voyna* (pp. 28–41). *Institut vostokovedeniya RAN*.
- Zhigalina O. I. (2013). Mulla Mustafa Barzani Istoricheskiy Portret. *IV RAN*.